

'KINDEREN IN ARMOEDE ZIEN!'

Opgroeien en opvoeden in armoede

Toolkit November 2019

Jeanne van Berkel & Marjanne van Esveld

'KINDEREN IN ARMOEDE ZIEN!'

November 2019

Inhoud toolkit

Kader, vertrekpunt, implementatie en borgen

Colofon, bestelwijze

Thema's

- A. Armoede signaleren
- B. Schaarste en (zelf)redzaamheid
- C. Veerkracht versterken // Executieve functies
- D. Geld en geweld

In de papieren versie van deze toolkit treft u na elk thema een oranje tussenvel aan.

'KINDEREN IN ARMOEDE ZIEN!'

Kader, vertrekpunt, implementatie en borgen

November 2019

Jeanne van Berkel

Preventief op Maat heeft in 2018-19 met financiering van Stichting Kinderpostzegels Armoede in het basisonderwijs op de agenda gezet. In het project Kinderen in armoede Zien! hebben wij basisscholen, en soms ook hun partners zoals het CJG, de gemeente of een Brede school aangezet om het opgroeien en opvoeden in armoede te bespreken, een aanpak én beleid te ontwikkelen.

Waarom?

Het valt ons op dat onze maatschappij algemeen en het basisonderwijs specifiek een omslag maakt van ‘achterstanden’ naar kansen. Talenten staan centraal. Talentontwikkeling is een belangrijke (beleids)koers.

- Hoe is dit als je kwetsbaar/minder mogelijkheden hebt?
- Ben je dan gericht op talentontwikkeling?

‘Overleven’ vraagt waarschijnlijk dan alle aandacht.

Actuele inzichten in de hersenwetenschap geven inzicht dat het opgroeien in schaarste tot een andere hersenstructuur leidt, met beperkingen in de ontwikkeling van de executieve functies. Deze functies zijn cruciaal voor de cognitieve ontwikkeling en het omgaan met tegenslag.

Om betere resultaten te bereiken aan de eindstreep van de basisschool, betekent dit meer rekening houden met de startpositie en de dagelijkse vraagstukken in deze gezinnen.

Daarnaast heeft onderzoek uitgewezen dat er een bewijsbare relatie tussen geld en geweld bestaat. In bijna de helft van de gezinnen die gemeld worden bij Veilig Thuis, is ook sprake van armoede of financiële problematiek. Als oorzaak of als gevolg. Dat kan beide aan de orde zijn.

Versterkte aandacht

In 2017 werd de aandacht voor opgroeien en opvoeden in armoede vergroot. De Kinderombudsman deed onderzoek naar de impact van armoede op de ontwikkeling van kinderen. Ook kwam de overheid met extra (zgn. Klijnsma) gelden over de brug. In een welvarende land als Nederland mag geen enkel kind achtergesteld worden door het opgroeien in armoede.

Maar wat is armoede?

Welke vraagstukken spelen rondom opvoeden en opgroeien in armoede?

- Wat is impact van armoede op de ontwikkeling van kinderen?
- Hoe kunnen wij intergenerationele armoede doorbreken?
- Wat is mijn beeld over armoede, is dit open en oordeel-loos?
- Welke lessen kunnen professionals in opgroeien en opvoeden halen uit alle kennis over armoede?
- Tips voor gesprekken met ouders in armoede.
- Uitsluiting voorkomen, kansen vergroten en ouders passend bejegenen.
- Hoe armoede te doorbreken?

Vraagstukken waar niet een pasklaar antwoord op te geven is.
Vraagstukken waar wij samen met schoolteams, directie- en IB'ers (intern begeleiders) over in gesprek gingen.

Een schoolgerichte aanpak (en beleid) ontstond door informatie, inzicht, ervaringen en reflectie.
Elke keer passend bij de school, de kinderen, de ouders, en de wijk.

Wat is dan de kern daarvan?

2. Rol van het (basis)onderwijs

De Kinderombudsman (2017) adviseert om onderwijs meer aan te laten sluiten bij armoedebeleid- en aanpak.

“Om de kansen van kinderen en jongeren in het onderwijs te vergroten wordt een intensievere samenwerking met het onderwijs vanuit het lokale armoedebeleid (...) gewenst. Ook is een betere samenwerking nodig rondom het betaalbaar houden van de schoolkosten. Daarnaast wordt aangegeven dat het bij scholen ontbreekt aan structurele aandacht voor financiële educatie.”

Gemiddeld groeit 1 op 8 a 9 kinderen op in armoede.
Op sommige scholen zijn dit 9 van de 10 kinderen.
Aandacht ervoor is cruciaal.

Ouderbetrokkenheid

Scholen en ouders werken samen om de ontwikkeling van het kind te versterken. In diverse vormen (ouderkamers, startgesprekken, stimuleren onderlinge netwerken) uit zich dit.

”It takes a village to raise a child”

Ouders en de omgeving zijn allen nodig om het opvoeden en opgroeien tot succes te brengen. Het tijdig signaleren van armoede gerelateerde problemen in het welzijn en de ontwikkeling van kinderen is belangrijk. Dan kan in een vroeg stadium passende ondersteuning geboden worden.

Iedere beroepskracht die met jonge kinderen en hun ouders werkt heeft hierin een taak.

Bewustwording en betere signaleringsvaardigheden helpen om tot handelen over te gaan.

Kinderen in Armoede Zien! - Toolkit

Daarom: Kinderen in Armoede Zien!

Letterlijk kinderen in armoede zien.

Besef krijgen voor dat wat er speelt in deze gezinnen.

Door informatie meer inzicht krijgen in het gedrag van ouders.

Door informatie snappen dat deze kinderen 'geen ruimte' hebben voor iets leren, een andere ervaring etc. Zij staan in de 'overleef-stand'.

Deze toolkit biedt diverse invalshoeken om aan de slag te gaan met opgroeien en opvoeden in armoede. Na dit algemene deel worden 4 thema's uitgewerkt: Armoede signaleren, Schaarste en (zelf)redzaamheid, Veerkracht versterken // Executieve functies, en Geld en geweld.

Doel?

Bewustwording tot stand te brengen.

Kinderen in Armoede Zien! - Resultaten

- Managementgesprekken gevoerd om inzicht te krijgen in vraagstuk en kansen.
- Workshops en themabijeenkomsten ontwikkeld voor intern begeleiders, schoolmaatschappelijk werkers, schoolteams en andere professionals zoals het CJG.
- Op maat bekeken wat gewenst/nodig is; altijd voorzien van informatie, bewustwording eigen normen en de vraag: hoe verder?

Deze toolkit bevat de resultaten. Om aan de slag óf verder te gaan. Meedenken over hoe jij aan de slag kunt gaan in jouw praktijk, doen wij graag. De kinderen verdienen het!

Aan de slag met de toolkit

Deze toolkit kan dienen als praktische leidraad of ter inspiratie. Het gaat om het proces én de inhoud. In deze toolkit staan voorbeelden voor agendering, implementatie en borging, maar ook handvatten om een themabijeenkomst samen te stellen.

Alles kan op maat worden gemaakt voor de eigen organisatie.

Het begint met kinderen in armoede te ZIEN.

Het begint met het agenderen op een vergadering, een vraag stellen, een themabijeenkomst organiseren of het instellen van een werkgroepje of actieteam.

Elk begin is goed.

Een begin om verder te gaan.

Veel succes!

3. **Schade door opgroeien in armoede (1)**

Wat zijn de negatieve gevolgen van opgroeien in armoede?

De impact van opgroeien in armoede kan verdeeld worden in 6 onderdelen die nauw samenhangen met elkaar.

Deze thema's zijn door ons in het deskresearch gekaderd (zie bronnen).

A. Uitsluitingsvraagstukken

Ouders en kinderen die deel uitmaken van een huishouden met een laag inkomen zijn minder maatschappelijk betrokken dan mensen uit een huishouden met een hoger inkomen. Ze hebben minder sociale contacten en zijn inactiever in verenigingen. Bij sociale uitsluiting raken mensen geïsoleerd en vervreemd van de samenleving omdat ze niet of slechts in beperkte mate kunnen meedoen.

Kinderen lijden onder de armoede. Voor hen zijn er (in de vrije tijd) minder ontwikkelingskansen, omdat ze minder meedoen in verenigingen en clubs. Deze *schrale* vrijetijdsbesteding leidt/kan leiden tot een beperktere ontwikkeling.

Schade door opgroeien in armoede (2)

B. Armoede in relatie tot huiselijk geweld

Stress in gezinnen kan door werkeloosheid, armoede en schulden zodanig toenemen dat dit leidt tot huiselijk geweld en/of kindermishandeling.

In ruim 40% van de meldingen die bij de Raad voor de Kinderbescherming binnenkomen, speelt financiële problematiek van de opvoeders een rol (2016). Bij bijna 50% van de gezinnen die bekend zijn bij Veilig Thuis speelt armoede een rol (2018).

C. Invloed schaarste op breinontwikkeling/ impact toxische stress

Opgroeien in stress kan stevige gezondheidsschade opleveren.

Dit is vooral aan de orde bij jonge kinderen (vroegkinderlijke periode) en/of als er sprake is van chronische (toxische) stress.

Dit leidt (kan leiden) tot een verstoorde hersenontwikkeling.

Gerichte steun aan deze kinderen en ouder(s) is nodig.

Schade door opgroeien in armoede (3)

D. Executieve functies

De effecten van de stress, die armoede met zich meebrengt laat sporen achter die bij neurobiologisch onderzoek, op de MRI-scan of in hormoonspiegels in het bloed teruggevonden worden. Stress heeft invloed op de prefrontale cortex die zorgt voor plannen, doelgericht handelen, impulsbeheersing. Dit gedeelte van de hersenen functioneert minder bij stress. Dit zijn de zgn. executieve functies.

Het zijn ook de vaardigheden voor ouders als het gaat om het opvoeden van kinderen. Bij kinderen kan hierdoor de cognitieve en sociale ontwikkeling in het gedrang komen.

Executieve functies zijn nodig om tot 'leren leren' te komen.

<https://www.youtube.com/watch?v=rVwFkcOZHJw>

Schade door opgroeien in armoede (4)

E. Onderbenutting van middelen – beperkte vrije activiteiten

De meeste kwetsbare groep (armen) heeft te maken de meest ingewikkelde regels van onze samenleving. De minimaregelingen zijn moeilijk te vinden, procedures zijn ingewikkeld en per gemeente verschillend. Specifieke kennis van de regelingen en hoe deze aangevraagd kunnen worden, is onvoldoende bekend in het onderwijs. Zij kunnen ouders onvoldoende toeleiden ernaar.

F. Nieuwe inzichten rondom stress-sensitieve hulpverlening

Inzichten en resultaten vanuit de Mobility Mentoring (2017) laten ons positieve effecten zien van een stress-sensitieve benadering, waarin rekening wordt gehouden van de impact van stress (door armoede) op het functioneren van de hersenen. Dit wordt steeds meer benut in de schuldhulpverlening. Ook bij oudercontacten zijn deze inzichten helpend.

4. Sleutels om te agenderen

Waar begin je?

Terugkijkend op het proces van Kinderen in Armoede Zien! kunnen wij enkele sleutels formuleren die tot meer inzicht op scholen geleid hebben. Sleutels die allemaal bijdragen aan het geheel van agenderen.

Deze sleutels vertonen onderlinge samenhang.

Elk van de in totaal 5 sleutels opent een andere deur om armoede bespreekbaar te maken, én verder uit te werken in beleid én aanpak.

(1) Definitie Kinderombudsman

Er is (helaas) niet één centrale definitie voor (kinder)armoede. Helpend hierbij is die van de Kinderombudsman (2017, zie kader).

Daarin is armoede vanuit het kindperspectief geformuleerd. Het gaat niet over een harde financiële grens, maar over de ervaring.

Armoede onder kinderen en jongeren wordt gedefinieerd als:

- een **gebrek** aan inkomen en financiële middelen en daarmee een tekort aan basisbehoeften en materiële voorzieningen;
- een **ontoereikende levensstandaard** die een kind nodig heeft voor zijn welzijn en om zich optimaal te kunnen ontwikkelen zowel fysiek, geestelijk, mentaal, sociaal en emotioneel;
- de ervaring van **sociale uitsluiting**;
- **ongelijkheid** op het gebied van wonen, gezondheid, onderwijs, publieke ruimte, sociale en economische participatie;
- **gebrek aan toegang** tot voorzieningen (economische, sociale, culturele, fysieke, politieke, onderwijsvoorzieningen) waardoor een kind zijn potentieel niet kan verwezenlijken;
- gebrek aan mogelijkheden om van andere (kinder)rechten gebruik te maken.

(2) Jeugdeducatiefonds: focus op school en ontwikkeling

In 2018 (zie bronnen – en volgende sheet) zeiden:

- 71% van de bevroagde leerkrachten armoede signaleren moeilijk te vinden.
- 91% denkt dat kinderen die opgroeien in armoede minder kansen hebben.
- 80% denkt dat deze ‘arme kinderen’ minder kansen hebben op het bereiken van een hoger opleidingsniveau.

Advies:

Leg de focus op ‘leren signaleren’ en ‘meer kennis delen over armoede onder kinderen.’

WAT IS HET PROBLEEM?

Maart 2018

ARMOEDE IN DE KLAS

Als voorbereiding op het seminar op 14 maart heeft ABN AMRO Foundation onderzoek laten uitvoeren onder basisscholen naar armoede in de klas. Inzichten uit een groepsgesprek zijn voorgelegd aan een groep van 200 leerkrachten. Hieronder de belangrijkste uitkomsten.

LEERKRACHTEN ZIEN DE ERNST VAN DE GEVOLGEN VAN ARMOEDE IN, MAAR HEBBEN MOEITE OM DE OMVANG VAN ARMOEDE IN DE KLAS TE DUIDEN EN TE SIGNALEREN

OMVANG ARMOEDE IS VAAK ONBEKEND

55% van de leerkrachten schat de omvang van armoede onder kinderen onjuist in of heeft geen idee

8% van de leerkrachten weet dat de meerderheid van kinderen in armoede ouder(s) heeft die een betaalde baan hebben

ARMOEDE IS MOEILIK TE SIGNALEREN

71%

van de leerkrachten vindt het niet gemakkelijk om armoede te signaleren (8% vindt het zelfs helemaal niet gemakkelijk)

91% denkt dat een kind dat in armoede opgroeit minder kans heeft dan een kind dat meer te besteden heeft

80% geeft aan dat een kind dat in armoede opgroeit minder kans heeft om een hoog opleidingsniveau te bereiken dan een kind dat meer te besteden heeft

MAAR FOCUS EERST OP

Leren signaleren

Meer kennis delen over armoede onder kinderen

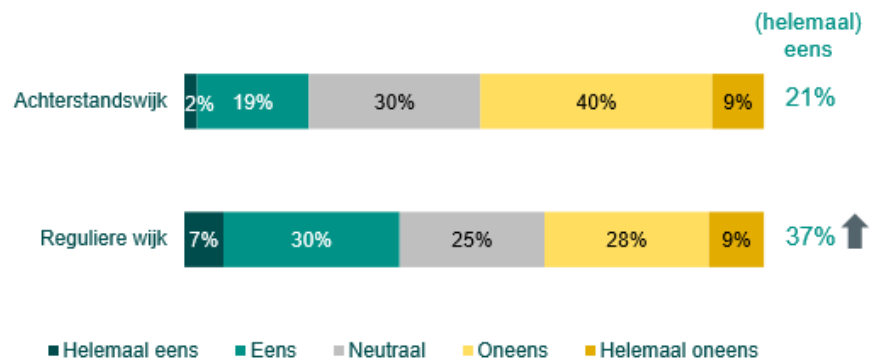
Scholen in achterstandswijken geven minder vaak aan dat er voldoende financiële middelen zijn om kinderen gelijke kansen te bieden.

- ▶ Slechts een kleine groep vindt dat scholen voldoende financiële middelen hebben om kinderen gelijke kansen te kunnen bieden.
- ▶ Onder personeel op scholen in reguliere wijken is dit vertrouwen wel groter, maar nog altijd in de minderheid.

Bron:
Jeugdeducatiefonds /ABN-AMRO Foundation
2018 en 2019

Onze school heeft voldoende financiële middelen om alle kinderen gelijke kansen te bieden

Vraagstelling: In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen?
Basis: Alle respondenten (n=283)

↑ Significant hoger dan de andere doelgroep

(3) Focus op kansengelijkheid

'Arme kinderen' zijn minder in staat om uitgebreid deel te nemen aan een rijk en gevarieerd (buitenschools) ontwikkelingsaanbod. Diverse fondsen (m.n. Jeugd- en cultuurfonds, St. Leergeld) hebben de toegang verbeterd. Maar is dit voldoende?

In essentie gaat het erom om alle vormen van (ervaren) uitsluiting te voorkomen; een kind ontwikkelt zich door in aanraking te komen met onbekende; nieuwe, andere informatie, ervaringen en vaardigheden.

(4) Actuele inzichten uit de hersenwetenschap – breinontwikkeling

Actuele inzichten in de hersenwetenschap geven ons helaas steeds meer inzicht dat het opgroeien in schaarste tot een andere hersenstructuur leidt, met beperkingen in de ontwikkeling van de executieve functies. Deze functies zijn cruciaal voor de cognitieve ontwikkeling en het omgaan met tegenslag.

Dit betekent dat wij onze verwachtingen en wijze van communicatie met ouders aan moeten passen. De professional is hierbij aan zet.

Cruciaal is:

Meer begrip en inleven, snappen van het gedrag, begrip voor evt. buitenproportionele reacties en zaken in kleine brokjes hakken.

Concreet maken, haalbare stapjes; uitgaande van de situatie van het gezin.

(5) Wat willen de ouders zelf?

In België (<https://www.klasse.be/>) is men verder met het bespreekbaar maken van 'kansarmoede' in het onderwijs. Wij kunnen daar gebruik van maken.

In 2001 (in onze ogen nog steeds bruikbaar!) stelden de ouders dat:

- De school bepalend is in het maatschappelijk slagen van het kind.
- Zij 'schrik' hebben van afspraken op school: omdat zij 'niet gehoord worden, iets moeten, en afgescheept worden'.
- Zij graag vanuit de school gesteund worden vanuit gelijkwaardigheid; tweerichtingsverkeer. Meer begrip tonen voor het 'overleven' in het gezin vanuit de school.

Praktisch gezien wensen ouders 3 vormen van steun:

informeel, emotioneel, instrumenteel.

5. 6 perspectieven voor beleid

Deze behoeften van ouders, de theoretische inzichten en ervaringen met het agenderen van armoede op scholen hebben ertoe geleid dat wij tot 6 perspectieven zijn gekomen om armoede aan te pakken.

Elk perspectief omvat een (eigen) invalshoek om armoedebeleid- en aanpak in het onderwijs te gaan versterken.

Elk perspectief dient altijd in samenhang met de andere gezien te worden; samen maken zij het geheel.

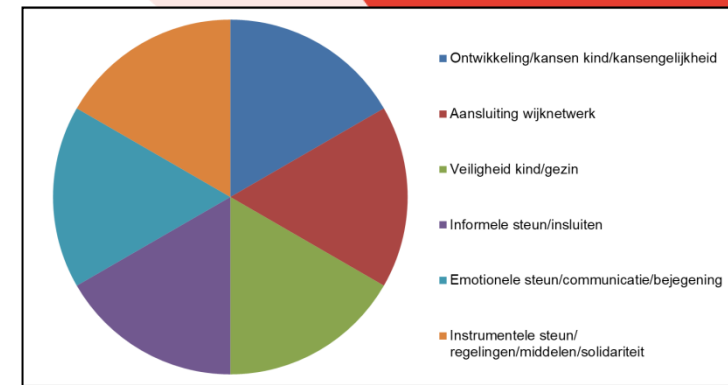
Elk perspectief kan het begin vormen om aan de slag te gaan.

- Ontwikkeling/kansen kind/kansengelijkheid
- Aansluiting wijknetwerk
- Veiligheid kind/gezin
- Informele steun/insluiten
- Emotionele steun/communicatie/bejegening
- Instrumentele steun/
regelingen/middelen/solidariteit

➤ **Ontwikkeling/kansen kind/kansengelijkheid**

Focus op kansen.

Verrijk/verbreed de ontwikkelingsmogelijkheden van het kind. Verbreed de (leef)wereld.

➤ **Aansluiten op wijknetwerk**

Werk samen met organisaties in de wijk: Vraagwijzer. Wijkteam, CJG, het schoolmaatschappelijk werk. Haal hen (nog meer) de school in.

Draag 'warm over'.

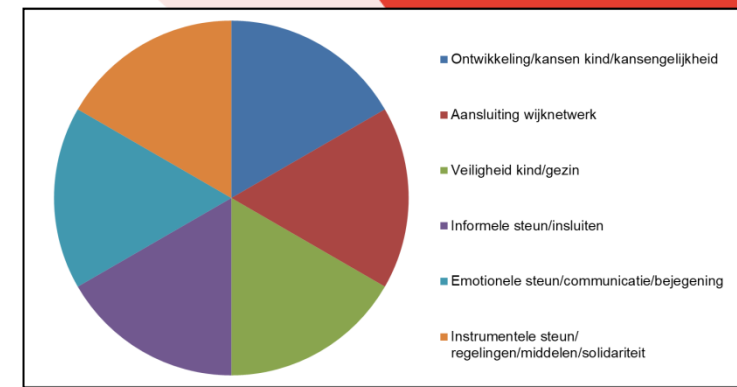
➤ **Veiligheid kind/gezin**

Voeg armoede toe aan de riscofactoren van huiselijk geweld.

Verken of er bij huiselijk geweld, geld/middelen een rol speelt.

Specifiek mee aan de slag ? >> Thema Geld en geweld.

➤ **Informele steun/insluiten**

Organiseer en versterk de informele steun rondom de school.

Laat kinderen meedoen. Gevoel van uitsluiting voorkomen.

Voorkom en verzacht de pijn van buitengesloten worden.

Breng ouders meer onderling in contact om het sociaal netwerk te versterken.

Benut (wijk/schoolgebonden) rolmodellen.

➤ **Emotionele steun/communicatie/bejegening**

Pas de wijze van contact aan, aan de situatie van het gezin.

Toon (meer) begrip. Luister nog meer. Vraag i.p.v. oordeel.

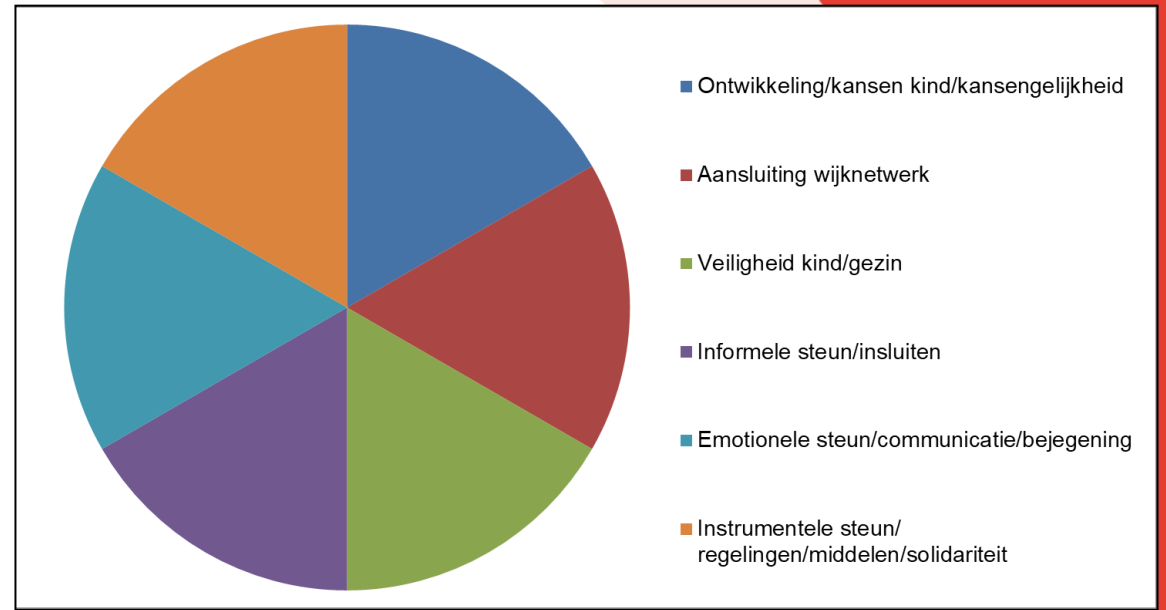
Wees je (nog meer) bewust van je eigen normen.

Communiceer open.

Specifiek mee aan de slag ?

>> Schaarste en (zelf)redzaamheid.

➤ **Instrumentele steun/regelingen/middelen/solidariteit**

Ken en actualiseer jaarlijks de sociale armoede kaart: voedsel- en kledingbank, ruilwinkels etc.

Ken en benut de gemeentelijke regelingen (Kindpakket, St. Leergeld etc.).

Voer een helder ouderbijdrage beleid wat aansluit bij de populatie van de school en wat recht doet aan het kansenperspectief.

Handel vanuit solidariteit (insluiten) en organiseer een potje om bij te springen als de situatie schrijnend is.

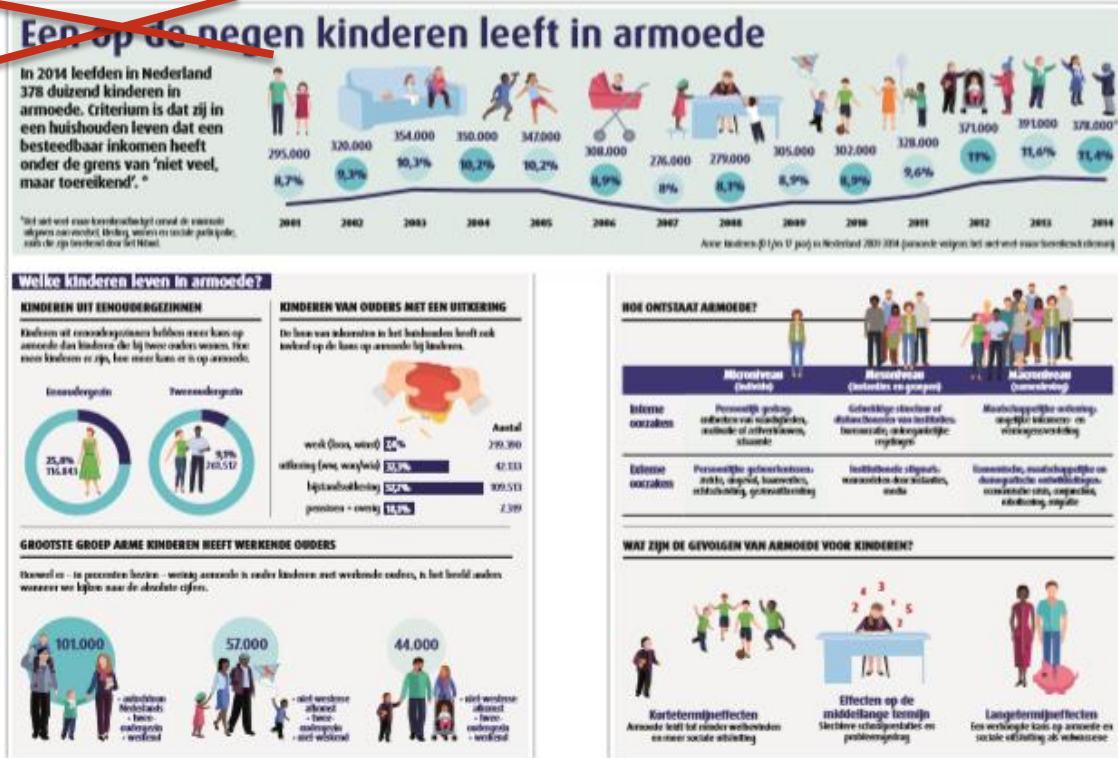

6. Hoe is het bij jou?

1 op de 9 kinderen (gemiddeld) leeft in armoede in Nederland.
Dit zijn er 3 per schoolklas.
Weet jij wie het zijn?

Per wijk is dit heel verschillend.
In sommige wijken zijn het 9 van de 10 kinderen.
Weet jij wie het zijn?

Zie jij deze kinderen?
Kinderen in armoede Zien!

*Het aantal kinderen in armoede is anders dan het aantal kinderen in een huishouden met een laag besteedbaar inkomen, omdat sommige kinderen in meerdere huishoudens voorkomen.

Bronnen – meer informatie (1)

- H. Kalthoff, Nji (2018) “Opgroeien in armoede”
<https://www.nji.nl/nl/Kennis/Publicaties/NJi-Publicaties/Opgroeien-en-opvoeden-in-armoede>
- <https://joop.bnnvara.nl/nieuws/15-jarige-vraagt-politiek-zorg-dat-wij-ons-geen-zorgen-hoeven-maken-over-arme-ouders>
- <https://www.allesisgezondheid.nl/knowledgebase/documentaire-kinderarmoede-levenslang/>
- <https://jeugdjournaal.nl/uitzending/40553-avondjournaal.html>
kind vertelt zelf over armoede – 26 maart 2019 (0.40 begin item / 2.45 kind aan woord / 5.05 einde)
- “Omgaan met armoede op scholen. De keten doorbreken” (juni 2019)
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2019/06/12/omgaan-met-armoede-op-scholen>
- “Problematiek op basisscholen is fors” (Jeugdeducatiefonds, 2019)
https://www.kinderpostzegels.nl/Uploaded_files/Zelf/abn-amro-foundation-seminar-2019-rapportage.bbf54b.pdf
- PO raad “richtlijn vrijwillige ouderbijdrage”
<https://www.poraad.nl/nieuws-en-achtergronden/ouderbijdrage-vragen-lees-eerst-dit-nog-even>

Bronnen – meer informatie (2)

- Dullaart, M, - Kinderombudsman – Handreiking aan de Nederlandse gemeenten voor een effectief kindgericht armoedebeleid, 2015
- SER infographic – opgroeien zonder armoede, 2017
<https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2017/opgroeien-zonder-armoede-infographic.pdf>
- Kalverboer, M. Ombudsvrouw Alle kinderen kansrijk, 2017
<https://www.dekinderombudsman.nl/publicaties>
Publicatiedatum 5 dec. 2017
- Stappenplan naar een beter armoedebeleid op school
http://netwerktegenarmoede.be/documents/Vlaams-Netwerk-armoede-scholen_2017_LR.pdf
- “Kansenarmoede en opvoeding: wat de ouders erover denken” (2001 – België – H 7.)
- Mobility Mentoring
Hoe inzichten uit de hersenwetenschap leiden tot een betere aanpak van armoede en schulden (2017)
Nadja Jungmann en Peter Wesdorp
<https://www.platform31.nl/publicaties/mobility-mentoring>
- <https://www.platform31.nl/nieuws/een-intergenerationele-aanpak-van-armoede-in-gezinnen>

Meer informatie

Advies en ondersteuning op maat

Jeanne van Berkel
Advies, begeleiding en innovatie

06 - 149 055 69
info@jeannevanberkel.nl
KvK Rotterdam: 63151073

Met dank aan de pilot-organisaties/scholen

- RVKO Rotterdam (bijdragen op IB dagen)
- Kom Erbij, Alphen ad Rijn (workshop team)
- Gemeente Alphen ad Rijn (verbinden met gemeentelijke schuldenaanpak en Jeugdgezondheidszorg)
- Openbare Daltonschool Overschie – Rotterdam (workshops team)
- SBO Rotterdam West – Lucasschool (workshop team // aansluiten bij gebiedsgerichte aanpak armoede in onderwijs)
- Stephanusschool Rotterdam (workshop team / start visieontwikkeling)
- Brede School Gouda (aansluiten- samenwerken gemeentelijk netwerk kinderarmoede // introductie team Goejanverwelle school)
- CJG Leiden & afd. onderwijs gemeente (verbinden met gemeentelijke schuldenaanpak en Jeugdgezondheidszorg)
- RVKO scholen in Capelle ad IJssel & gemeente Capelle ad IJssel (schuldpreventie naar de scholen 'brengen')
- SMWR – Stichting School maatschappelijk werk Rotterdam Rijnmond (workshop team // op maat workshop voor zorgteam Agnesschool)

En vele andere onderwijs- en jeugdprofessionals waar wij het thema mee bespraken en vormen zochten en zoeken om aan de slag te gaan.

Kinderen in armoede Zien!

Colofon (1)

Preventief op Maat

Helpt u bij de keuze voor en het uitvoeren van kwalitatief goede opvoedingsprogramma's en methodes. De meeste ondersteunende en preventieve programma's op sociaal, maatschappelijk en pedagogisch gebied kwamen in het verleden door landelijke of provinciale initiatieven tot stand. Met de nieuwe wet Zorg voor Jeugd valt alle verantwoordelijkheid voor de jeugdzorg, van preventie tot intensieve (geestelijke zorg) sinds 2015 onder de gemeenten.

Stichting Preventief op Maat streeft ernaar om instellingen die problemen signaleren (de oude 'eerste lijn') te blijven voorzien van actuele preventieve instrumenten en programma's.

www.preventiefopmaat.nl

Kinderen in armoede Zien!

Colofon (2)

Kinderen in Armoede Zien! is mogelijk gemaakt door Stichting Kinderpostzegels Nederland.

Kinderen in Armoede Zien! is in opdracht van Preventief op Maat ontwikkeld en uitgevoerd door Jeanne van Berkel en Marjanne van Esveld.

Voor vragen en advies over deze toolkit (en evt. implementatie of training) kunt u contact met hen opnemen.

U kunt deze toolkit bestellen via: armoedezien@preventiefopmaat.nl
Of contact opnemen met: Jeanne van Berkel of Marjanne van Esveld.

Overname van informatie en materialen uit deze toolkit is alleen voor eigen gebruik toegestaan, met bronvermelding.

‘KINDEREN IN ARMOEDE ZIEN!’

Armoede signaleren

November 2019

Jeanne van Berkel & Marjanne van Esveld

Thema

Armoede signaleren

Waarom?

- Gemiddeld groeit één op de 8 a 9 kinderen op in armoede.
- Onderzoek Jeugdeducatiefonds (2018): 71% van de leerkrachten vindt het signaleren van armoede moeilijk.

Wat weten wij over opgroeien in armoede?

Gevolgen ontwikkeling jeugdige, greep uit diverse literatuur.

Grotere kans op:

1. Slechtere gezondheid, obesitas.
2. Negatieve invloed op hersenontwikkeling.
3. Onveilige hechting.
4. Slechter welbevinden en toekomstperspectief.
5. Sociale uitsluiting.
6. Kindermishandeling en jeugdcriminaliteit.

Leven in armoede is meer dan te weinig geld hebben.

Brede Definitie Kinderombudsman (2017)

Armoede onder kinderen en jongeren wordt gedefinieerd als:

- een **gebrek** aan inkomen en financiële middelen en daarmee een tekort aan basisbehoeften en materiële voorzieningen.
- een **ontoereikende levensstandaard** die een kind nodig heeft voor zijn welzijn en om zich optimaal te kunnen ontwikkelen zowel fysiek, geestelijk, mentaal, sociaal en emotioneel.
- de ervaring van **sociale uitsluiting**.
- **ongelijkheid** op het gebied van wonen, gezondheid, onderwijs, publieke ruimte, sociale en economische participatie.
- **gebrek aan toegang** tot voorzieningen (economische, sociale, culturele, fysieke, politieke, onderwijs voorzieningen) waardoor een kind zijn potentieel niet kan verwezenlijken.
- gebrek aan mogelijkheden om van andere (kinder)rechten gebruik te maken.

Geld,
materieel

Beleving
en veer
kracht om
het te
hanteren

Inclusie

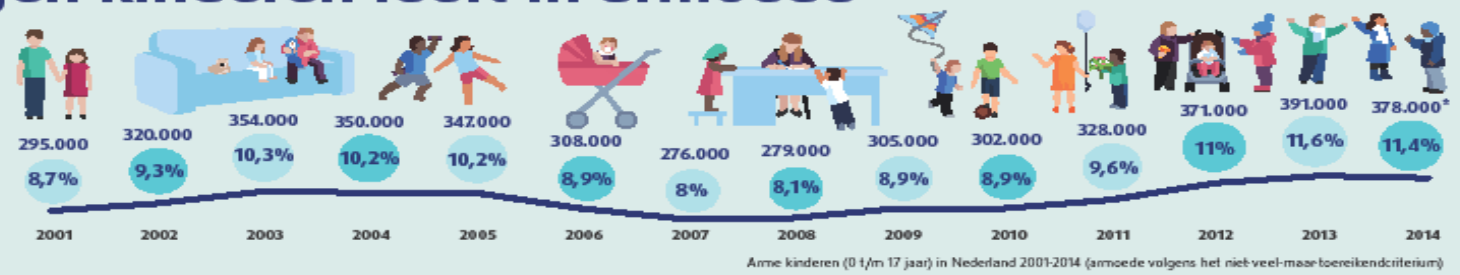
Kansen
gelijkheid

De norm
van de
ander/van
mij

Een op de negen kinderen leeft in armoede

In 2014 leefden in Nederland 378 duizend kinderen in armoede. Criterium is dat zij in een huishouden leven dat een besteedbaar inkomen heeft onder de grens van 'niet veel, maar toereikend'. *

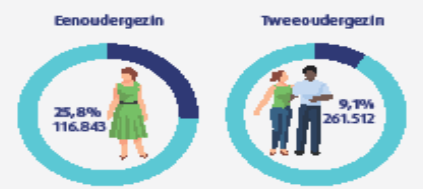
*Het niet-veel-maar-toereikendbudget omvat de minimale uitgaven aan voedsel, kleding, wonen en sociale participatie, zoals die zijn bekend door het Nibud.

Arme kinderen (0 t/m 17 jaar) in Nederland 2001-2014 (armoede volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium)

Welke kinderen leven in armoede?

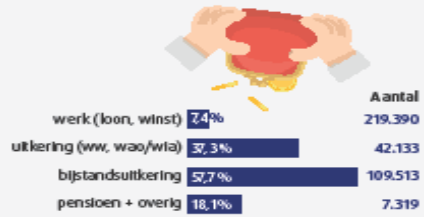
KINDEREN UIT EEN OUDERGEZIN

Kinderen uit eenoudergezinnen hebben meer kans op armoede dan kinderen die bij twee ouders wonen. Hoe meer kinderen er zijn, hoe meer kans er is op armoede.

KINDEREN VAN OUDERS MET EEN UITKERING

De bron van inkomsten in het huishouden heeft ook invloed op de kans op armoede bij kinderen.

GROOTSTE GROEP ARME KINDEREN HEFT WERKENDE OUDERS

Hoewel er - in procenten bezien - weinig armoede is onder kinderen met werkende ouders, is het beeld anders wanneer we kijken naar de absolute cijfers.

HOE ONTSTAAT ARMOEDE?

	Microniveau (individueel)	Mesoniveau (instaties en groepen)	Macroniveau (samenleving)
Interne oorzaken	Persoonlijk gedrag: ontbreken van vaardigheden, motivatie of zelfvertrouwen, schaamte	Gebrekkige structuur of disfunctioneren van instaties: bureaucratie, ontoegankelijke regelingen	Maatschappelijke ordening: ongelijke inkomens- en vermogensverdeling
Externe oorzaken	Persoonlijke gebeurtenissen: ziekte, ongeval, baanverlies, echtscheiding, gezinsuitbreiding	Institutionele stigma's: vooroordelen door instanties, media	Economische, maatschappelijke en demografische ontwikkelingen: economische crisis, conjunctuur, robotisering, migratie

WAT ZIJN DE GEVOLGEN VAN ARMOEDE VOOR KINDEREN?

Kortetermijneffecten
Armoede leidt tot minder welbevinden en meer sociale uitsluiting

Effecten op de middellange termijn
Slechtere schoolprestaties en probleemgedrag

Langetermijneffecten
Een verhoogde kans op armoede en sociale uitsluiting als volwassene

Percentages geven het aandeel kinderen in armoede weer binnen een specifieke risicogroep; de absolute aantallen zijn gebaseerd op het totaal aantal kinderen in armoede (378.000). BRON: CBS (EPO '01-14) bewerking SCP (voorlopige cijfers)

Behorend bij Advies Opgroeien zonder armoede **SEER**

Situatie nu (sept. 2019)

- Kinderarmoede in Nederland neemt iets af (10,3 % in 2013 \geq 8,1% in 2019 / SCP).
- De armoede wordt schrijnender, langduriger.
- Daardoor
Meer impact!

Vele korte en
lange termijn
gevolgen

**Opgroeien
in armoede**

van baarmoeder
tot volwassenheid

Effect ketens

Vroege hoge stress en cumulatie risicofactoren
Slechtere hersenontwikkeling
emotionele, cognitieve, stress- en immuun systemen
Minder opvoedkwaliteit ouders + psychische problemen
Huiselijk geweld, verwaarlozing, scheiding, eenouder
Minder cognitieve/emotionele/sociale vaardigheden
Achterstand taalontwikkeling
Emotionele en gedragsproblemen / stoornissen
Slechtere schoolresultaten, schooluitval, delinquentie
Minder kansen op arbeidsmarkt
Chronische ziekten en sterftekans
Armoede, afhankelijkheid van uitkeringen

Hoge economische kosten voor samenleving

Armoede, stress en ouderschap

- Als armoede lang duurt, ontstaat er veel stress.
Zeker als er meer problemen zijn.
Zorgen, soms ook schuldgevoelens.
Gevoelens van falen en incompetentie.
- Stress maakt reflecteren op ouderschap en opvoeden lastig(er).
- Ouders kunnen niet voor zichzelf en hun kinderen zorgen als hun eigen materiële/emotionele behoeften niet zijn vervuld.

Specifiek mee aan de slag ? >> Thema schaarste en (zelf)redzaamheid & Veerkracht versterken // Executieve functies.

Signalen en risico's

Signaal

Actueel teken of kenmerk bij het kind/ouder dat het niet goed gaat, er kan sprake zijn van armoede; “er valt iets op”.

Risicofactor

Een omstandigheid die de kans op een problematische situatie vergroot. Omstandigheden die de kans op (problemen bij) armoede vergroten.

Eén signaal betekent nog niet direct dat het fout gaat. Hoe meer signalen, hoe zorgelijker.

Zowel bij risico's als bij signalen verdienen deze ouders en kinderen onze aandacht.

Bij signalen komen wij in actie!

Uitgangspunten signaleren en risico's

Risicofactor \neq Bewijs van onveiligheid!!!!

Zet je ogen wel op scherp... ga in gesprek.
Onderzoek verder.

- Wat is er aan de hand?
- Is er sprake van gevaar?
- In hoeverre zijn er beschermende factoren?

Risicofactoren ontwikkeling van kinderen

(o.a.)

- Kind: manlijk geslacht.
- Kind: moeilijk temperament.
- Kind: gebrekkige competenties.
- Gezin: problematiek ouder(s).
- Gezin: scheiding.
- Gezin: slechte communicatiestijl.
- Omgeving: armoede.
- Omgeving: achterstandsbuurt.
- Omgeving: slecht contact ouders-school.
- Omgeving: verkeerde vriendenkring.

Beschermende factoren

- Veilige hechting, erbij horen (sociale binding, steun volwassenen, vriendjes).
- Kansen om positieve bijdrage te leveren.
- Praktiseren gezamenlijke, positieve normen.
- Erkenning/waardering positief gedrag.
- Steun van belangrijke volwassenen.
- Zinvolle besteding dag en vrije tijd.
- Competenties (sociaal, emotioneel gedrag).
- Cognitieve vaardigheden en schoolsucces, o.a. probleemoplossend vermogen kind.
- Schoolmotivatie.
- Positieve identiteit (zelfwaardering, zelfvertrouwen, weerbaarheid kind). |

Risicofactoren problemen ouders/gezin

- Alleenstaand of gescheiden.
- Rondom life events.
- Migratie.
- Grote gezin.
- Laaggeschoold - Laaggeletterd – LVB.
- Werkloos – werkende armen – zzp (laag of onstabiel inkomen).
- Gezondheidsproblemen (lichamelijk/psychisch, verslaving).
- Problematische schoolloopbaan.
- Niet verzekerd.
- Huiselijk geweld als gevolg van financiële problemen.

Beschermende factoren

- Kennis over opvoeding en ontwikkeling bij de ouders.
- Goede partnerrelatie ouders.
- Bewustzijn van de eigen jeugdervaringen van de ouders en de invloed hiervan op hun handelen nu.
- Probleemoplossend vermogen ouders; creativiteit, coping vaardigheden (gedrag) in het omgaan met armoede benutten
- Bereidheid om hulp te aanvaarden.

Signalen, wat kan je (niet) zien?

Gedrag

Angst
Ontkenning
Vermijding
Wantrouwen
Onwetendheid

Signaleren

Lastig:

Taboe: wordt verborgen
Schuld en schaamte
Meestal specifiek
Niet pluis gevoel
Niet concreet of feitelijk

Peter

Je bent leerkracht: Peter (10) komt in jouw klas. Het valt je op dat hij er vaak onverzorgd uit ziet en dat hij weinig of geen eten bij zich heeft. Je let er nu op, deze week wel drie keer. Maar hij neemt altijd zijn broodtrommel mee, ook al is die leeg.

Tijdens een klassengesprek vertelt Peter trots dat hij twee doelpunten heeft gemaakt voor zijn voetbalteam. Twee andere kinderen merken op dat Peter helemaal niet op voetbal zit. Hij voetbalt vaak, maar dan tegen een muurtje.

Peter wordt rood en ontkent het.

Peter stopt met vertellen.

De rest van de ochtend is hij stiller dan anders.

Welke signalen/combinatie van signalen zie je bij het kind?

Concreet en feitelijk:

- Verandering in gedrag.
 - Verandering in schoolresultaten.
 - Plotselinge afwezigheid, structureel te laat.
 - Ongeloofwaardig verhaal.
 - Grensoverschrijdend gedrag.
 - Ongeloofwaardige informatie van kind of ouder.
 - Een kind komt “omfloerst” iets vertellen over thuis.
 - Uitsluiting kind/impulsief contact.
-
- Kan kenmerk zijn dat er iets aan de hand is.
 - Hoe meer signalen, hoe zorgelijker.

Wat op kan opvallen?

Het kind

- Dezelfde kleren aan, haren lang niet geknipt, geen tandhygiëne, geen geld voor luizenshampoo.
- Weinig eten of weinig gezonde voeding bij zich, 'vergeet' boterhammen.
- Geen lid van een vereniging of sportclub, geen zwemdiploma.
- Gaat niet op vakantie of uit, verzint uitstapjes om daarover te vertellen.
- Ziek op de verjaardag, geen traktatie, niet naar feestjes (geen cadeautje).
- Geen vriendjes thuis uitnodigen.
- Weinig schoolspullen, geen of te kleine gymkleding, geen computer/internet thuis.
- (Faal)angstig, onzeker, concentratieproblemen.
- Wordt gepest, heeft weinig vrienden.
- Doet niet mee aan extra activiteiten.

Signalen van ouders in armoede

Concreet en feitelijk

- Vermijden risico's uit angst voor kosten.
- Betalen schoolkosten niet.
- Stress, agressie, depressie, murw.
- Tegen beter weten in, uitspattingen (wel een auto, t.v. // korte termijn keuzes).
- Vluchten, enveloppen niet open maken.
- (Te) drastische maatregelen, geen verwarming.
- Huis inrichten met gratis spullen, betonnen vloer.
- Eigen oplossingen: wiet kweken, prostitutie, zwart werken.
- Ongeloofwaardige informatie/verhaal.
- Geen interesse in ontwikkeling/welzijn kind.
- Gedrag ouder niet afgestemd op kind.

Weinig bandbreedte // hier-en-nu.
Overzicht/perspectief kwijt, gebrek aan
beoordelingsvermogen,
zelfbeheersing wordt moeilijker.

Wat ook op kan vallen

Signalen ouders:

- Ouderbijdrage of andere rekeningen worden niet betaald, schoolfoto's worden niet besteld.
- Vermijden contact, er is weinig ouderbetrokkenheid.
- Niet reageren op mails of brieven.

In Nederland groeit 1 op de 8/9 kinderen, op in armoede

Hoe is dat bij jou?

Zie je concrete signalen?

Welke risicofactoren zie je?

Zie je beschermende factoren?

Uitsluiting?

Signaleren omvat:

Kunnen:
kennis van, de mogelijkheid hebben.

Willen:
open staan voor, voelsprietten.

Durven:
weerstand overwinnen.

Kunnen: het signaleren

- Gebruik signalenlijsten, zelfredzaamheidsmatrix ouderschap en jeugdigen.
- Heb geen oordeel!
- Leer de kinderen en ouders kennen, ga in gesprek.
- Vraag naar financiële situatie: wij weten dat bij ouders die veel problemen hebben vaak ook financiën een rol speelt: durf te vragen!
“Is er geldgebrek in het gezin en is dit een mogelijke barrière voor de gezonde ontwikkeling van het kind?”
“Lukt het u om rond te komen?”
- Benoem wat je ziet, veranderingen!
- Check signalen bij collega's.
- Meld in Verwijsindex, vraag advies Veilig Thuis.

SIGNAALLIJST

EEN KIND OP DE TIEN LEEFT IN EEN KANSARM GEZIN. DEZE SIGNAALLIJST MAAKT JE ALERT. NIET ALLE SIGNALLEN WIJZEN RECHTSTREEKS NAAR ARMOEDE. BEKIJK ZE MET COLLEGA'S, DE ZORGCÖÖRDINATOR, CLB-MEDEWERKER EN BESPREEK WAT JE SAMEN KAN DOEN.

NAAM KIND

1. BIJ DE INSCHRIJVING

DE OUDER(S)

- komen hun kind niet zelf inschrijven
- zijn alleenstaand of gescheiden
- zijn laaggeschoold of werkloos
- hebben gezondheidsproblemen (lichamelijke of psychische)
- hebben zelf een problematische schoolloopbaan
- hebben een laag of onstabiel inkomen (vervangingsinkomen)
- zijn niet in orde met de ziekteverzekering
- hebben een vreemde nationaliteit

HET KIND

- heeft leer- of ontwikkelingsachterstand
- heeft al op veel scholen gezeten
- woont niet thuis

2. IN DE SCHOOL/KLAS

HET KIND

- is vaak afwezig of komt te laat
- neemt niet deel aan (betalende) activiteiten of uitstappen
- heeft meestal dezelfde kleren aan, is onverzorgd, geen tandhygiëne
- eet weinig gezond, 'vergeet' zijn boterhammen
- heeft geen of te weinig schoolspullen bij
- heeft vaak lichamelijke of psychische klachten
- wordt gepest, heeft weinig vrienden
- is onzeker en kan moeilijk in groep spelen of samenwerken
- stoort geregeld de les, verdraagt geen opmerkingen, maakt lawaai
- is (faal)angstig, weinig zelfstandig, vlug ontmoedigd, heeft concentratieproblemen, stelt geen vragen
- zijn thuistaal verschilt van de schooltaal

3. BIJ COMMUNICATIE

DE OUDER(S)

- vermijden contact of zoeken impulsief contact
- komen niet naar het oudercontact
- werken niet mee bij problemen, willen hun kind naar een andere school sturen
- betalen de schoolrekeningen niet of te laat
- reageren niet op brieven, tekenen geen nota's of rapporten
- reageren niet op een doorverwijzing naar tandarts, oogarts, logopedist
- schuiven hun taken door naar hun kind: rapport ophalen, afspraken maken, tolken
- beheersen de taal niet

WAT WETEN WE NOG MEER?

4. UIT DE LEEF-WERELD

- het gezin leeft geïsoleerd, heeft een beperkt netwerk (geen vertrouwensfiguren)
- er is budgetbegeleiding
- het gezin heeft een onzekere verblijfssituatie
- er zijn veel conflicten, familieruzies
- het kind neemt weinig deel aan culturele activiteiten, is geen lid van een jeugdbeweging, sportclub ...

WAT KUNNEN WE SAMEN DOEN?

Een armoedebeteid op school?
Lees meer op www.klasse.be

Willen en durven

Welke redenen weerhouden jou om het aan te kaarten?

Welke dilemma's spelen bij jou?

- Angst voor het onbekende: waar begin je aan?
- Je wilt je er niet mee bemoeien omdat je het toch al zo druk hebt.
- Angst voor reactie van de ouder. Wat maakt je allemaal los?
- Je eigen onzekerheid.
Heb je voldoende kennis? Ben je in staat de situatie goed in te schatten?
- Angst voor een agressieve reactie.
- Niet willen bemoeien met hoe ouders met hun kinderen omgaan.
- Je weet niet wat je moet doen als de zorgen terecht zijn.
- Je denkt dat ouders zo niet omgaan met hun kind.
- Het kind wil niet dat je er met anderen over praat.

Wat doet het gezin met jou? Wat doe jij met het gezin?

Hulpeloosheid en machteloosheid

Ouders en kinderen kunnen hulpeloze en machteloze gevoelens oproepen. Dit kan spelen wanneer je het idee hebt dat de ouder niets onderneemt om de situatie te veranderen. Bv. dat er veel te grote uitgaven worden gedaan en de problemen alleen maar groter worden.

Schuld en schaamte

Verhalen van ouders kunnen gevoelens van schuld en schaamte oproepen. Bv. er kan schuldgevoel ontstaan uit angst de ouder nog meer te kwetsen bij het aan de orde stellen van of doorvragen op van de zorgen/problemen.

Ervaringen kunnen gevoelens oproepen, die in de weg kunnen staan bij het signaleren. Wat speelt bij jou?

Irritatie en boosheid

Gevoelens van irritatie en boosheid kunnen opgeroepen worden als je geen vooruitgang bespeurt in de situatie van de ouder, het gedrag van de ouder als wispelturig of extreem (eisend, claimend, 'slachtofferig) ervaart, als je adviezen in de wind worden geslagen en afspraken niet nagekomen worden, of wanneer je je gemanipuleerd voelt.

Angst en onveiligheid

Soms loop je als professional gevaar. (Ex)partners die op de hoogte zijn van jouw contacten en gesprekken over problemen, en bedreigen niet alleen hun (ex)vrouw/man, maar ook jou.

Aanbevelingen

Signaleer

- Zet je antennes op armoede.
- Ken je dilemma's.
- Ken je weerstand.
- Maak armoede bespreekbaar, in het team.
- Maak armoede bespreekbaar met de ouders, met de kinderen; haal ze uit hun isolement, benoem je zorgen.

Hoe kan je aansluiten?

- Accepteer.
- Biedt ruimte bieden – wees present – luister.
- Versterk zelfredzaamheid, stimuleer.
- Ontlast tijdelijk / bied stressreductie en praktische hulp.
- Vergroot netwerk vergroten – aanwezigheid netwerk.
- Zorg voor harmonieuze relatie (kind – ouders, partners, op school etc.).

Steun in de klas

1. Herken de signalen.
2. Wees discreet.
3. Steun het kind.
4. Verbreed het perspectief van kinderen.
5. Houd verwachtingen hoog.
6. Verzin 'gratis' alternatieven.
7. Maak armoede een onderwerp in de klas.
8. Steun de ouders en wees begripvol.
9. Wijs ouders op voorzieningen en hulp.

Inzet op ouders

Tom van Yperen (NJI) stelt dat er véél beschermende factoren zijn waardoor een kind, als groeit het op in armoede, zich toch prima kan ontwikkelen.

Hij raadt aan om bij hulp aan arme gezinnen op beschermende factoren te focussen.

Liefde van ouders of een andere volwassene en ergens bij horen gaan boven alles!

Het helpt als je steunmaatregelen biedt aan zowel ouders als kinderen. Want ouders die steun krijgen bij de opvoeding hebben minder stress, en daar knappen kinderen ook van op.

Bron:
Tom van Yperen (2019)
"Veilig, gezond en kansrijk opgroeien. Ondanks armoede"

Bronnen – meer informatie

- Opvoeden en opgroeien in armoede – Kalthoff, NJI, 2018
<https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Opgroeien-en-opvoeden-in-armoede.pdf>
- Margriet Kalverboer – Alle kinderen kansrijk, december 2017
www.dekinderombudsman.nl
- De top 10 beschermende factoren - Ince e.a., NJI, 2013, 2018
<https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Top-tien-positieve-ontwikkeling-jeugd.pdf>
- Zelfredzaamheidsmatrix ouderschap
<https://www.zelfredzaamheidsmatrix.nl/wp-content/uploads/ZRM-2017-met-ZRM-supplement-Ouderschap-2017.pdf>
- Augeo Magazine – Kinderen in armoede, 2018
https://www.augeomagazine.nl/nl_NL/6480/91897/kinderen_in_armoede.html
- Augeo Magazine – Geheimen doorbreken, 2019
https://www.augeomagazine.nl/nl_NL/16599/234203/geheimen_doorbreken.html
- Veilig, gezond en kansrijk opgroeien, ondanks armoede, Tom van Yperen, 2019
https://www.nvo.nl/bestanden/Bestanden_NVO_website/de-Pedagoog--Bulletin/Artikelen-extra/8501-3/De_Pedagoog_2-2019_PenP_veilig_gezond_en_kansrijk_opgroeien.pdf
- Filmfragment:
korte voorbeelden Lieke, Jayden, Ibrahim www.augeo.nl/Demo/Leerbericht-15/

Meer informatie

Marjanne van Esveld – trainer en coach huiselijk geweld en kindermishandeling

T 06-24617504

E marjanne@de-veer-kracht.nl

Preventief op Maat

E info@preventiefopmaat.nl

W www.preventiefopmaat.nl

Meer informatie

Advies en ondersteuning op maat

Jeanne van Berkel
Advies, begeleiding en innovatie

06 - 149 055 69
info@jeannevanberkel.nl
KvK Rotterdam: 63151073

‘KINDEREN IN ARMOEDE ZIEN!’

Schaarste en (zelf)redzaamheid

November 2019

Jeanne van Berkel

Thema

Schaarste en (zelf)redzaamheid

Waarom?

Schaarste verandert de hersenstructuur.

Zijn verwachtingen over (zelf)redzaamheid dan wel realistisch?

Kan iedereen meedoen?

- Hele maatschappij is gericht op redzaamheid
'Je eigen boontjes doppen'
- Zijn hier grenzen aan?
- Eigen ervaringen
- Bepalende factoren
- Wat vraagt dat van ons?
Andere (re)actie op basis van informatie / inzicht

Delen, benoemen, bundelen en bepalen

“Lang niet alle burgers zijn onder alle omstandigheden hiertoe (*redzaamheid tonen*) in staat. Er bestaat een behoorlijk verschil tussen wat van burgers wordt verwacht en wat zij daadwerkelijk aankunnen. De groep voor wie de eisen soms te hoog gegrepen zijn, is niet beperkt tot een kleine groep ‘kwetsbaren’ zoals mensen met een laag iq. Ook mensen met een goede opleiding en een goede maatschappelijke positie kunnen in situaties verzeild raken waarin hun redzaamheid ontoereikend is, zeker op momenten dat het leven tegenzit. Dat is niet omdat hun intelligentie of kennis tekortschiet, maar omdat er een beroep wordt gedaan op allerlei andere mentale vermogens, zoals het vermogen om in actie te komen, om het hoofd voldoende koel te houden, en om vast te houden aan goede voornemens.”

“Weten is nog geen doen” WRR - 2017

Slag maken van DENKEN naar DOEN doet een beroep op mentale vermogens.

Bepalend hierbij zijn:
Persoonlijkheid – karakter.

Het gaat om: plan maken.
In actie komen, volhouden, om kunnen gaan met verleidingen en tegenslag.

Alles wat je wilt (gaan) doen, kent een tweeslag:

1. Creatie – vorming in hoofd
2. Realisatie - DOEN

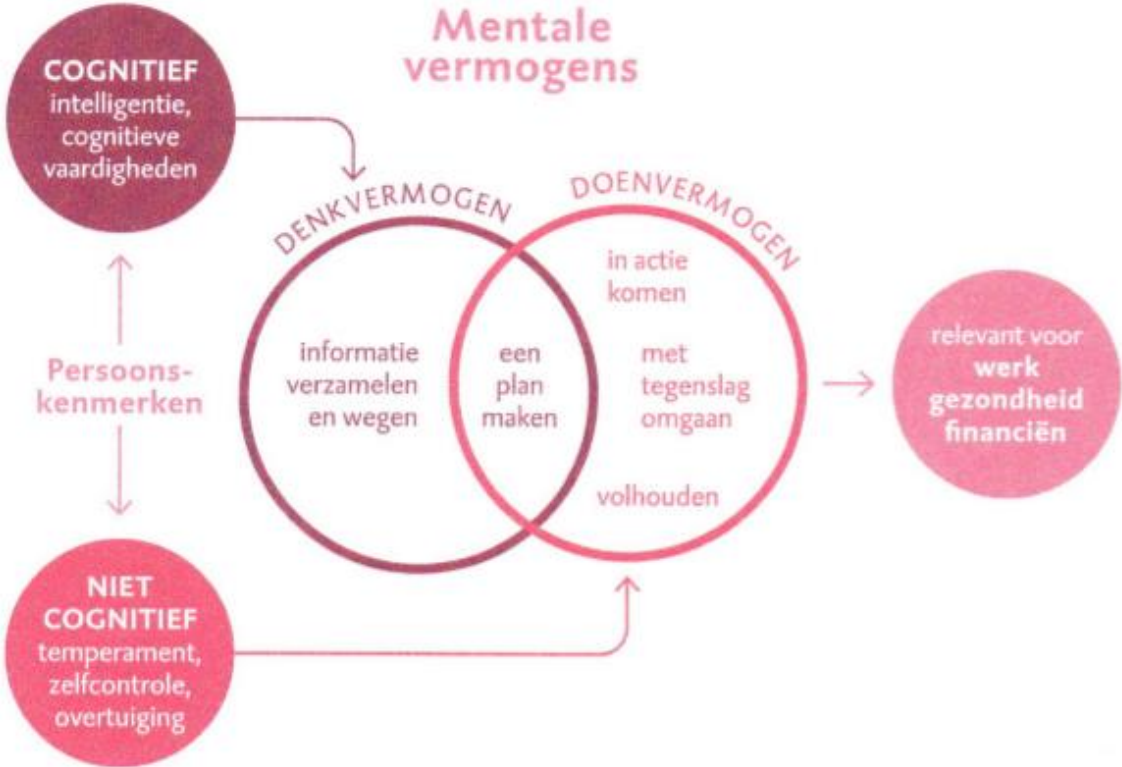

Temperament
Zelfcontrole
Overtuiging

Temperament
Zelfcontrole
Overtuiging

Mentale
vermogens

STRESS
GEZONDHEID
SOCIAAL NETWERK
TAALVAARDIGHEID
DOORZETTINGVERMOGEN

Bandbreedte
Rek
Optimisme
Vertrouwen / wantrouwen

Verschillen bij de start

- Cognitie – intelligentie – IQ.
- Niet cognitieve kenmerken.
- Life events >> juist dan cruciaal om in actie te komen.
- Mate van stress in opvoeding – gezin – omgeving.

Maar ook:
Hoe zit onze maatschappij in elkaar?
Taal – snappen – veerkracht

Jezelf beheersen

<https://www.bing.com/videos/search?q=marshmello+teste&&view=detail&mid=F A22BF0181BF2EC85094FA22BF0181BF2EC85094&&FORM=VRDGAR>

Realistische blik – *niet lukkers*

Mensen handelen niet altijd, ondanks goede voornemens.

Lange termijn onverstandige keuzes, zijn voor de korte termijn wel een 'verstandige' keuze.

- Waar komt dit vandaan?
- Waardoor ontstaat dit?
- Wat betekent dit voor ons als professionals?

Waarom arme mensen domme dingen doen

Schaarste

Gebrek aan tijd, geld, relaties....

>> het dwingt ons tot concentreren.

>> het veroorzaakt tunnelvisie; beperkt denkvermogen.

Minder REK – verminderde bandbreedte (buitenproportionele reactie).

Schaarste neemt bezit van het denken.

Het stuurt de aandacht. Onbewust.

>> minder aandacht – minder ruimte voor andere dingen.

Schaarste creëert krachtige doelstellingen, maar verdringt andere.

Dit beïnvloedt dus ook HOE ouders reageren.

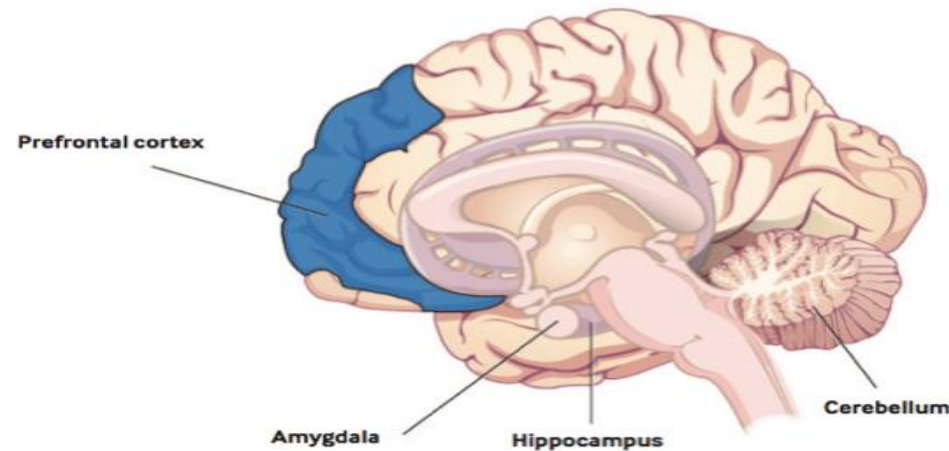

Armoede zelf vormt een belasting voor het denken:

- Geringere effectieve capaciteit
- Geest wordt door armoede in beslag genomen

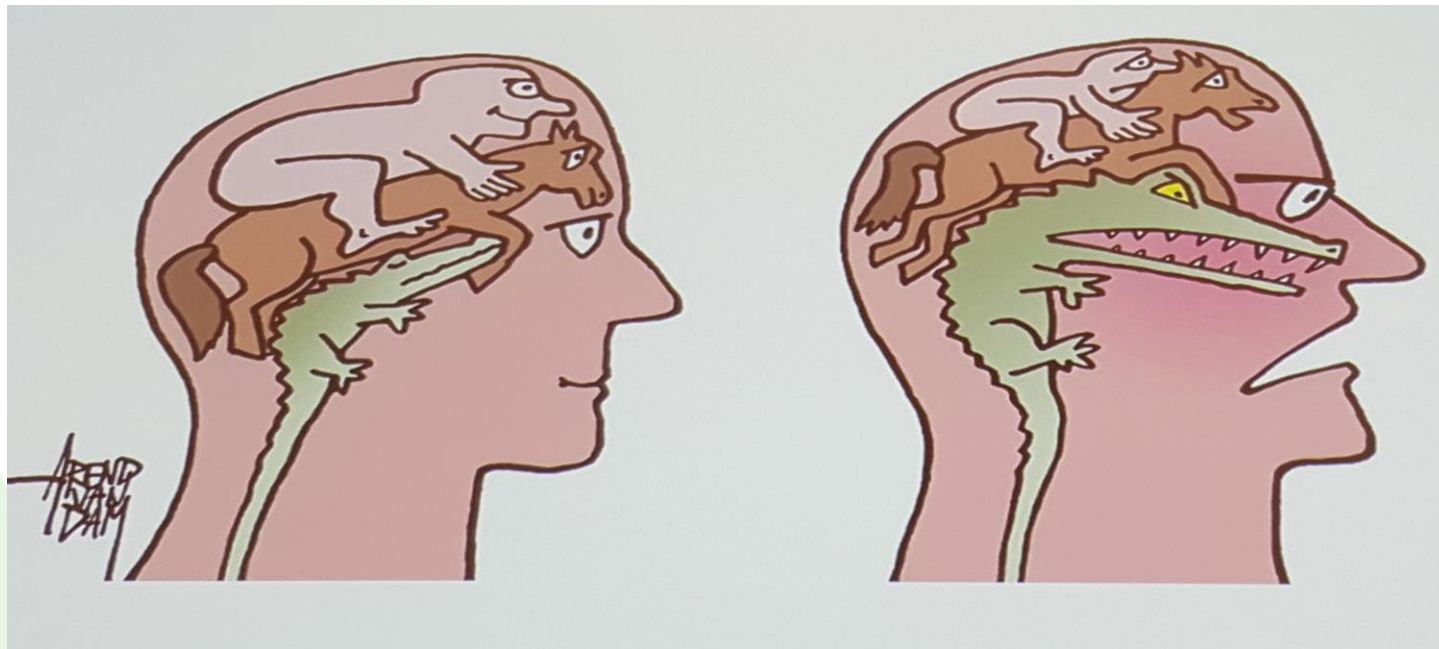
Dit betekent: minder ruimte voor (andere) denkprocessen.

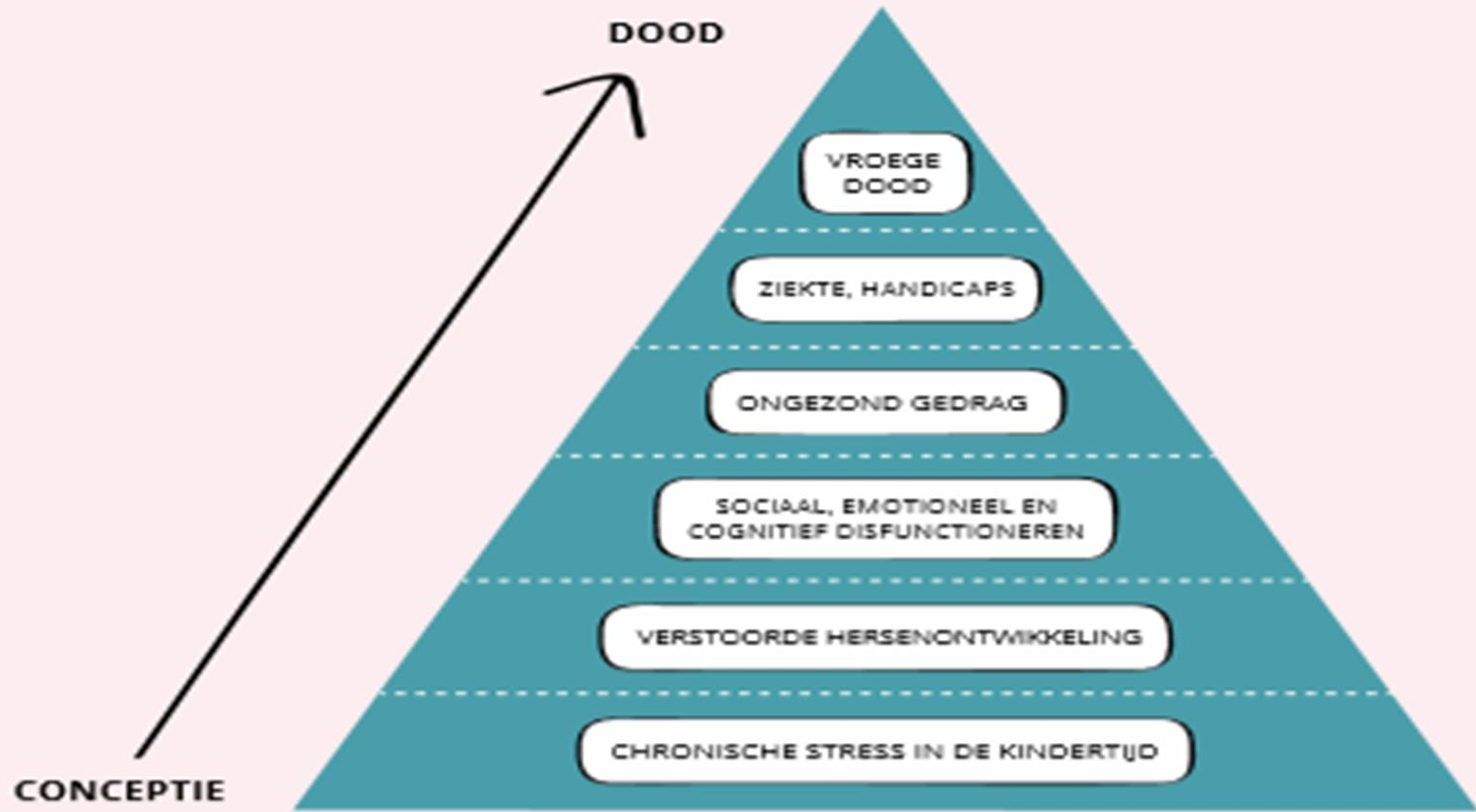
Gedrag = Overleven: vechten, vluchten (duiken), bevriezen.

Handmodel hersenen

<https://www.youtube.com/watch?v=T4qAPLBr8yA&feature=youtu.be>

FIGUUR 5 – Gevolgen van Early Life Stress (referentielijst nr. 66)

Bron:
“Stress bij kinderen: hoe houden we het gezond.
Stress gezien vanuit de Jeugdgezondheidszorg” (NCJ, 2019)

Chronische stress werkt door...

- Impulsiever (automatisch) reageren.
 - Emotioneler reageren.
 - Minder goed leren en minder goed zaken onthouden.
 - Geen overzicht vraagstukken op div. levensdomeinen.
 - Niet goed in staat problemen te analyseren, te verkennen en te prioriteren.
 - Verminderde daadkracht; intenties omzetten in actie en gedrag is moeilijk.
- Gezondheidsproblemen
 - Afnemend geloof in eigen kunnen
 - Beperkte beschikbare vermogens om problemen aan te pakken!

Mensen gaan meer bij de dag leven, zijn minder goed in staat om doelen en prioriteiten te stellen, emoties te reguleren en strategieën te ontwikkelen voor als het tegenzit.

Dit vraagt om ondersteuning die daar expliciet rekening mee houdt.

Dit vraagt van ons als professionals een (RE)ACTIE die past.

Het gaat om een (2) **passende stress verminderende rol te pakken** en (1) **paniek te verzachten**.

Hersenontwikkeling

VERARMDE OMGEVING

Als het leven een reeks crises is met problemen om elke hoek dan:

- Worden we reactief
- Richten we ons op onmiddellijke problemen
- Doen we wat mensen zeggen om te krijgen wat we willen en denken we niet over wat het beste voor ons is
- Plannen we niet ver vooruit

VERRIJKTE OMGEVING

Als we opgroeien in een rijke en voorspelbare omgeving dan:

- Nemen we de tijd om over onze reacties na te denken
- Zoeken we naar opties en alternatieve strategieën voordat we actie ondernemen
- Organiseren we complexe taken
- Werken we aan doelen op langere termijn

Verskil in aanleg
executieve functies

Verschillen bij de start

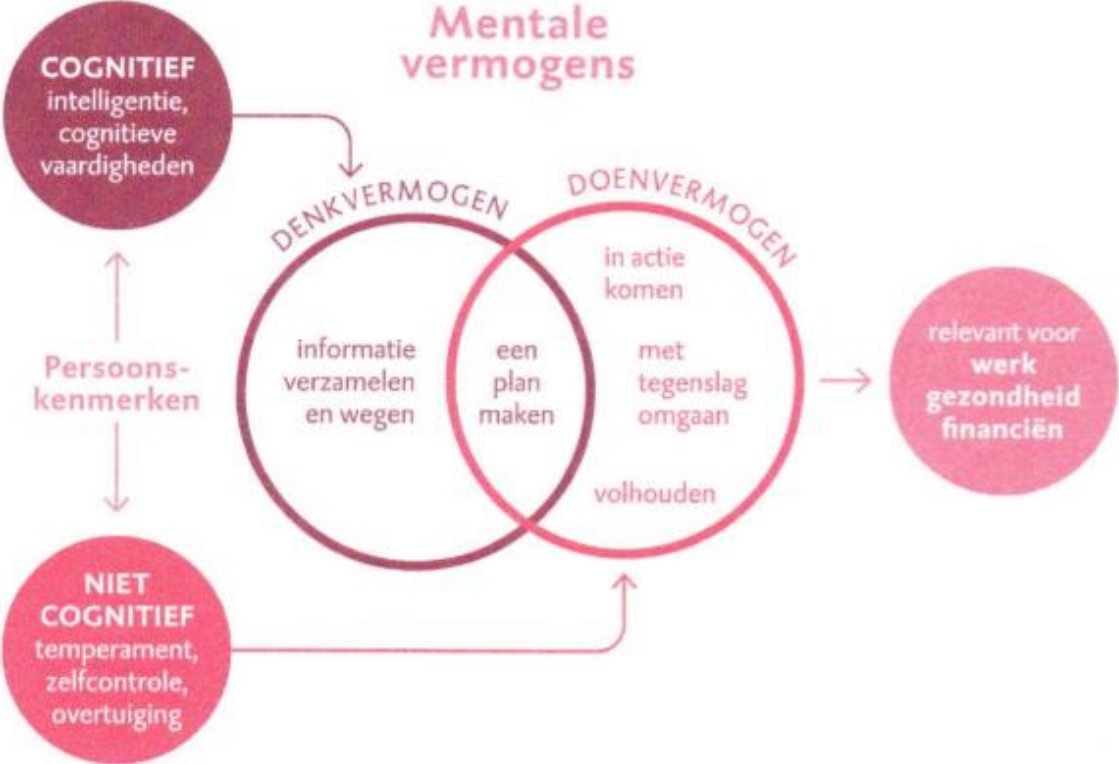
- Cognitie – intelligentie – IQ.
- Niet cognitieve kenmerken.
- Life events >> juist dan cruciaal om in actie te komen.
- Mate van stress in opvoeding – gezin – omgeving.

Maar ook:
Hoe zit onze maatschappij in elkaar?
Taal – snappen – veerkracht

Temperament
Zelfcontrole
Overtuiging

Mentale
vermogens

STRESS
GEZONDHEID
SOCIAAL NETWERK
TAALVAARDIGHEID
DOORZETTINGVERMOGEN

Bandbreedte
Rek
Optimisme
Vertrouwen / wantrouwen

Door welke bril kijk je naar armoede?

Wat is jouw primaire reactie op armoede?
Wat is functioneel en helpend?

Welke stap moet ik dan zetten?

1.
Wat is jouw primaire reactie op
armoede?

2.

Welke delen daarvan zijn
>>helpend?

<< belemmerend?

Zo concreet mogelijk!

Aan de slag Groepje van 3 a 4
(Mixen // onbekende collega's)

DELEN – open eerlijk – professioneel

(‘bij de bushalte achteraf’)

- Belemmerde beelden / oordelen / (re)acties
- Helpende beelden / oordelen / reacties
- Factoren van buiten die invloed hebben

.....
 Die het open en oordeel-loos werken/reageren bemoeilijken

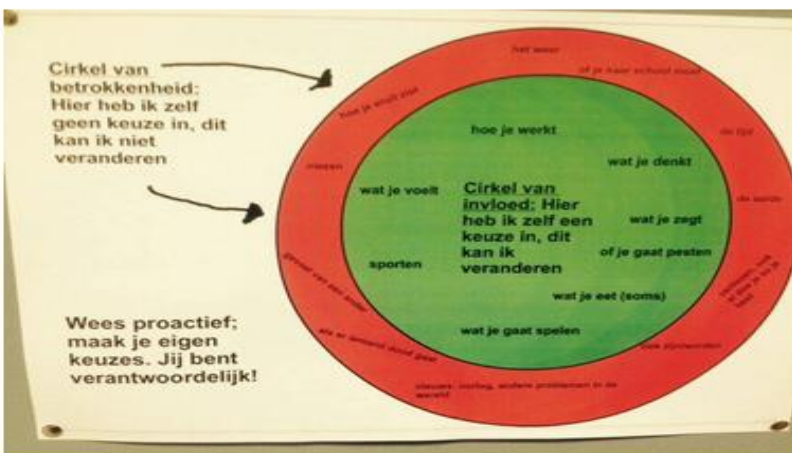
*Welk (re)actie van mij is helpend / ondersteunend??
 Geef hier 3 kernwoorden aan, die deze beweging typeren*

Minder..... // Meer.....

OF

Van Naar

Maak dit zo concreet en specifiek mogelijk voor jezelf

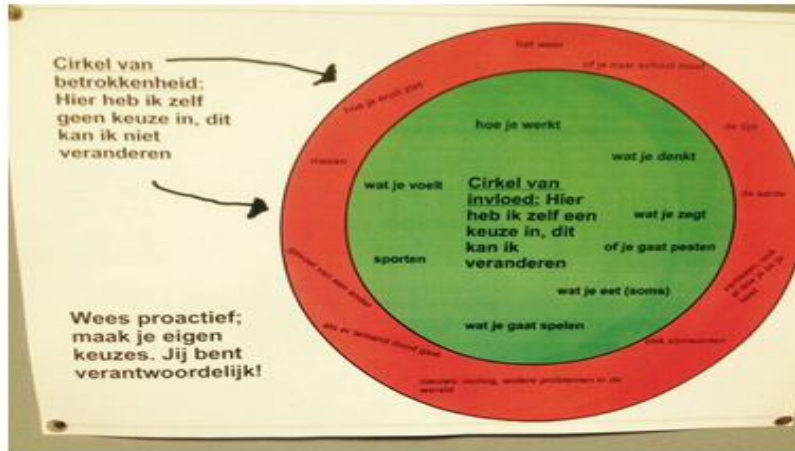
Naam.....

Mijn voornemen om adequaat / adequater in de spelen op armoede signalen

Minder..... // Meer.....

OF

Van Naar

**Ik heb het nog nooit gedaan,
dus ik denk dat ik het wel kan**

Voorbeelden

Wel / Meer

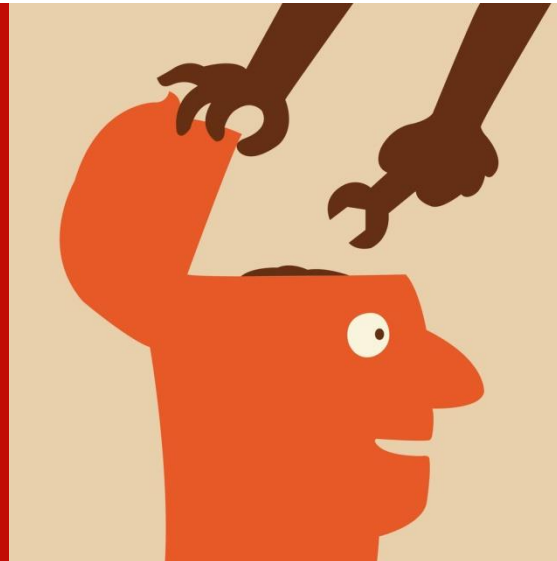
- Verbinding maken – vanuit relatie werken – de ander ZIEN.
- Gesprek in het hier en nu halen.
- Zorgen delen, vanuit GUN-factor praten; wat wens je voor de ouder/het kind?
- Vragen stellen – nieuwsgierige houding.
- Non-verbale communicatie benutten (bv. naast elkaar zitten).
- Psycho-eduactie: uitleg van gedrag. Meer realistische verwachtingen; minder eigen faalgevoel.

Minder / Voorkomen

- Symptoombestrijding. Pel probleem verder af.
- Eigen normen bepalen gesprek.
- Invullen voor de ander.
- (Zelf) praten.

Vanuit welke inzichten kunnen WIJ onze reactie (ver)anderen?

Armoede zelf vormt al een belasting voor het denken.

Geringere effectieve capaciteit →
geest wordt door armoede in beslag genomen.

“Van armoede kun je niet vrij nemen”

Rol context

- Hoe groot de impact van schaarste is, is mede afhankelijk van de context.
- Bij armoede / financiële schaarste zijn er geen alternatieven, waardoor de impact vele male groter is.
- Het gaat om impact op het DENKPATROON. Cognitieve ontwikkeling.
- Het terugdringen van financiële schaarste is vele malen moeilijker dan andere soorten schaarste.

Minder geld >> minder tijd

Minder geld >> ongezondere voeding

Minder geld >> moeilijker in sociale omgang

Minder bandbreedte, gevolgen

- Executieve controle verminderd (dingen vergeten / toekomstige dingen plannen / gevolgen overzien / intenties realiseren).
- Armoede belast het werkgeheugen.
- Werkgeheugen is nodig voor zelfbeheersing.
- Invloed op slaap. Slaap is nodig voor werkgeheugen.
- Cognitieve belasting lijdt onder dagelijks gevecht rond te komen.

**FALEN DOOR ARM ZIJN,
IS DUS ONLOSMAKKELIJK VERBONDEN MET HET ARM ZIJN**

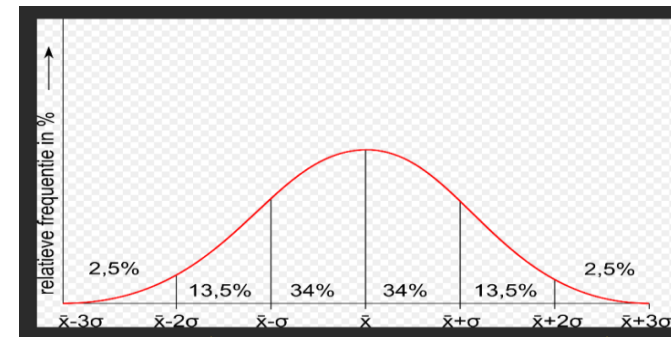
(Zelf)redzaamheid volgens de 'normaalverdeling'; gericht op middengroep die het redt.

- (Meer) aandacht voor de randen = kwetsbaren gewenst (bv 48 % van de NL heeft moeite om regie op gezondheid te houden / 1 op 3 huishoudens onvoldoende buffer om wasmachine te vervangen).
- Meer aandacht voor DOEN.
- Zelfcontrole is begrensd.

Stress en verleiding verminderen:

- Keuzes beïnvloeden/sturen.
(bv groen klavertje; gezonde voeding / dagelijkse mijl – beweegnorm).
- Is de wet ook uitvoerbaar? Wet 'kunnen' uitvoeren.
- De samenleving – regels worden steeds ingewikkelder.

- *Meer persoonlijk*
- *Meer contact – minder sanctioneren*
- *Meer differentiëren – meer maatwerk*

Besef dat sommige mensen wat betreft zelfredzaamheid voor een grotere opgave staan.

Verschillen in (onveranderbare) persoonskenmerken
>> groep met relatief grotere kans op problemen.

(Zelf)redzaamheid versterken betekent

- Uitstellen behoeftebevrediging (1/3 in staat daartoe).
- Mentale vermogens meenemen >> eigenschappen zoals zelfcontrole, consciëntieus zijn, zelfinzicht, vermogen tot zelfreflectie en toekomstgerichtheid.

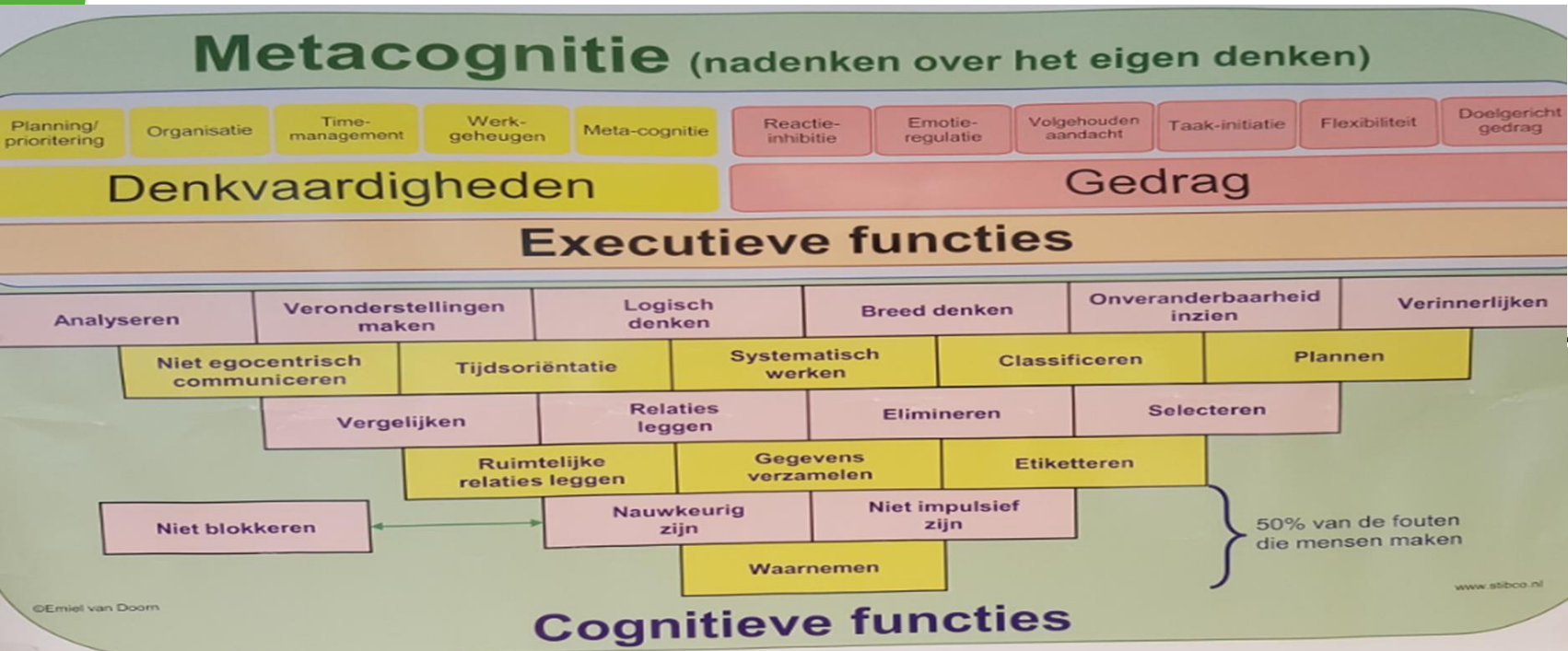

Executieve controle

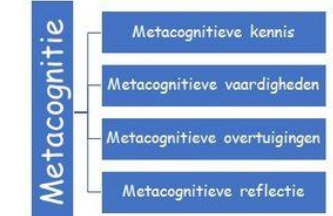
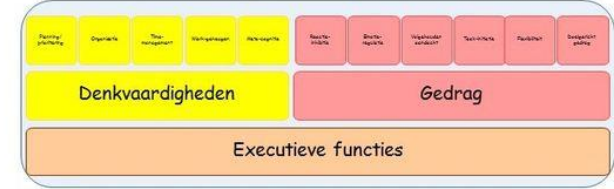
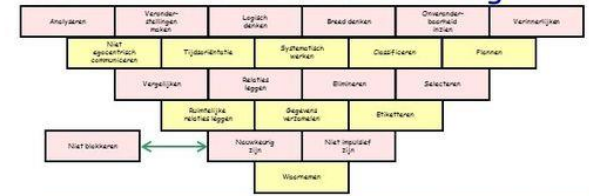
- Zelfbeheersing.
- Persoonlijkheid, vermoeidheid en aandacht heeft invloed (+/-) hierop.
- Executieve controle richt de aandacht en verminderd/onderdrukt de impulsbeheersing.
- Verminderde executieve controle leidt tot nadelige beïnvloeding van de zelfbeheersing.

KORTOM: Executieve functies /controle

Metacognitie ontwikkelen m.b.v. de executieve functies en de cognitieve functies

© Stibco/Evd

<https://i.pinimg.com/736x/4b/e0/8a/4be08af729cbb3873f4144c15361555d.jpg>

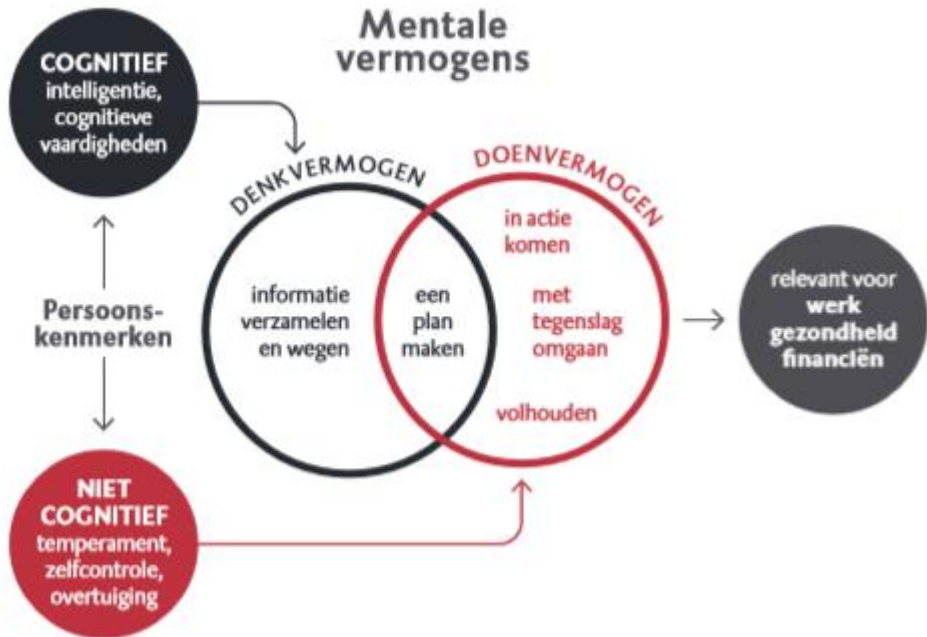
Maar ook: omgeving en omstandigheden

Wij hechten veel (te veel) waarde aan het denken; het vermogen om rationele keuzes te maken is begrenst (m.n. op financieel gebied) .

Doen vermogen activeren

Life events

Mensen die het normaal wel redden, maar onder moeilijke condities, mentaal vermogen verliezen.

21 eeuws Skills Executieve functies

>> vaardigheden om met situaties om te gaan / te beoordelen / te wegen / te analyseren / verbanden te leggen etc.

Basis hiervoor is:

Voldoende kunnen lezen - schrijven - rekenen.

Steun omgeving.

Negatieve invloed door:

- (minder) startkapitaal
- (meer) stress

3 vormen van schaarste

Financiën = meeste kwetsbare – heftigste impact

Meeste impact – meest heftigste – moeilijkste.

7* 24 u verleidingen / constant aanwezig.

Toegenomen complexiteit van financiële planning.

Meer en ingewikkeldere regels – veranderen regelmatig/vaak.

Te krappe buffer (1 op de 3 << wasmachine).

Juist als het financieel minder gaat, vraagt dan om een groter beroep op mentale vermogens.

(En die staan weer onder druk door...)

Box 2.3

Competenties voor financiële redzaamheid

Het Nibud heeft vijf competenties voor financiële zelfredzaamheid opgesteld (Nibud 2012). Deze competenties beschrijven de kennis en vaardigheden waarover een consument zou moeten beschikken om inkomsten en uitgaven in balans te kunnen houden op de korte en lange termijn.

- In kaart brengen. De consument beschikt over een overzicht dat inzicht geeft in de mogelijkheden om zijn financiën in balans te houden.
- Verantwoord besteden. De consument besteedt zijn inkomsten zodanig dat zijn huishoudfinanciën op de korte termijn in balans zijn.
- Vooruitkijken. De consument realiseert zich dat wensen en gebeurtenissen op de middellange en de lange termijn financiële gevolgen hebben en stemt zijn huidige bestedingen hierop af.
- Bewust financiële producten kiezen. De consument kiest financiële producten op basis van budgettaire overwegingen en passend bij zijn persoon en persoonlijke huishoudsituatie.
- Over voldoende kennis beschikken. De consument beschikt over alle relevante kennis om zijn huishoudfinanciën op de korte, middellange en de lange termijn in balans te brengen en te houden.

Bron: Nibud 2012

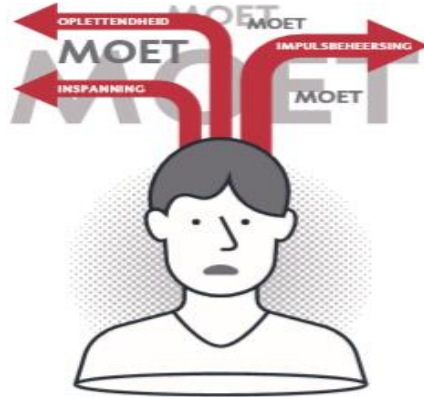
Fundering van het doenvermogen

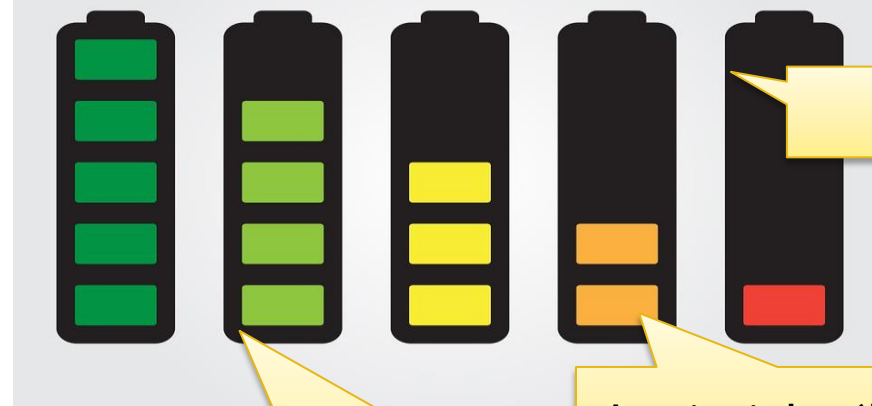
Capaciteit voor zelfcontrole

Subjectieve vermoeidheid / niet meer willen / emotioneel uitgeput lege batterij

Objectieve vermoeidheid en executive control

Motivatie

Intrinsieke 'kosten'

Termijnperspectief

Fragment uit 'Schuldig'

<https://www.youtube.com/watch?v=wSREAHJRMhY>

Spiekbrieftje Mobility Mentoring

Invloed van stress

→ Werkdruk - emotie - verhouding

→ Inzetkennering

→ Plannen (Logisch is niet genoeg)

Plan is belangrijk, maar de flexibiliteit is erop en het kan aanpassen zijn moet

Brug naar zelfredzaamheid

1. Situatie in kaart
2. Hoe hangt alles samen?

Doel-actieplan

- De effecten:
- Prioriteiten leren stellen
 - "pff" In actie komen
 - Als het afvaren betekent goed-moeten
 - Leren plan en plan te maken

Successen vieren

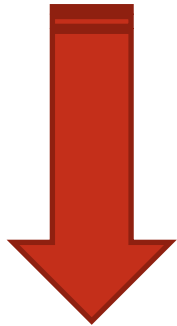
prentwerk 2

@Janskeijger - april 2018

Zelfcontrole – zelfregulatie

Executieve functies

Prefrontale cortex

- Werkgeheugen.
- Mentale flexibiliteit.
- Inhibitie.
- Omgaan tegenslag/ beheersen.

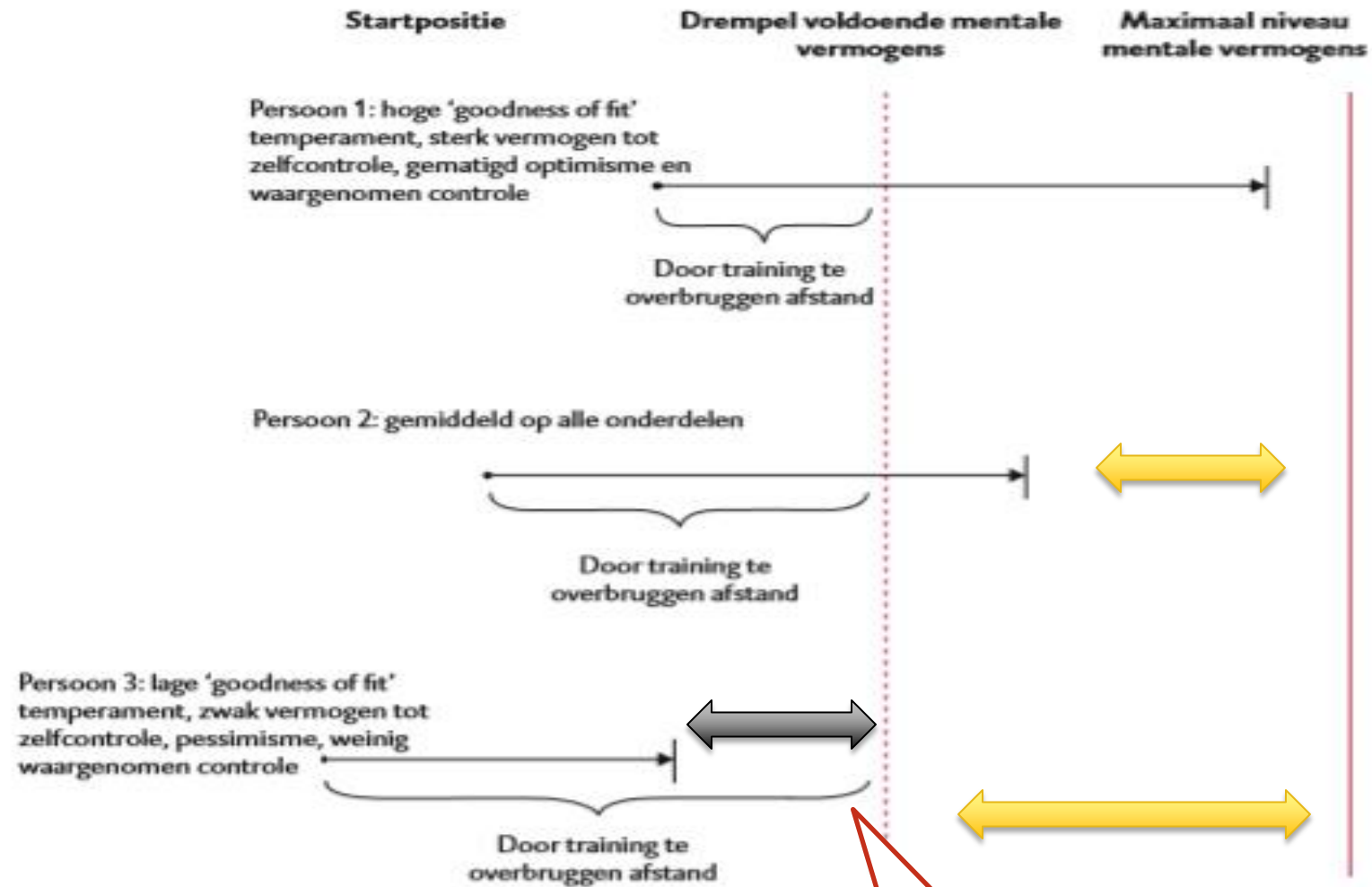
Al met al zijn er de nodige onderzoeksresultaten die uitwijzen dat stress c.q. een verhoogd cortisolniveau een negatief effect hebben op executieve functies. Nader bepaald: ze hebben een negatieve invloed op het werkgeheugen, kunnen leiden tot minder cognitieve flexibiliteit, meer gewoontegedrag, en grotere gevoeligheid voor

Bron: "Weten is nog geen doen" WRR - 2017

REDZAAMHEID EN SITUATIONELE INVLOEDEN 91

directe stimuli en kortetermijnbeloning. De kwaliteit van de besluitvorming neemt af, en het gedrag wordt minder gereguleerd door 'top down' controle en meer door 'bottom up' reactiviteit.⁸ Binnen de conceptualisering van dit rapport kunnen we dus concluderen dat acute stress een negatieve invloed kan hebben op het vermogen tot zelfcontrole en dus op redzaamheid.

Figuur 3-4 Te overbruggen afstand

Niet lukkers

Bron: "Weten is nog geen doen" WRR - 2017

Cognitieve invloed kent grenzen

Mentaal vermogen cruciaal

Situationeel / 'kop erbij houden'

Wordt de druk constant opgevoerd?

Juist wanneer redzaamheid van het grootste belang is, loopt iemand het meeste risico dat de daarvoor noodzakelijke vermogens worden aangetast.

Mentaal vermogen is afhankelijk van:

Actuele situatie – levensomstandigheden – Life events.

En eigen morele oordeel daarover

DUS: situaties en beleid versterken >> mentaal vermogen versterken.

- Acute en – of constante stress.
- Mentale vermoeidheid.

TRAINEN mentale vermogens kent beperkingen
(hersenstructuur) // (vroeg beginnen en praktijkgericht).

Overweging een andere kijk op

Niet kunners

Taal

LVB

.....

Niet willers

Niet lukkers

Wat betekent dit concreet?

- Inzichten vertalen in eigen gedrag als professional.
- Meer (ander) begrip.
- Psycho-eduactie: uitleg van gedrag. Meer realistische verwachtingen; minder eigen faalgevoel.
- Oordeel-loos.
- Concreet en kleine stapjes – haalbaarheid – ‘een duwtje’ – kleine stapjes naar lange termijn doel – concreet maken.
- Keuze beperken / verleidingen verminderen.
- Begrijpelijke en hanteerbare informatie.
- Meer differentiëren - maatwerk (uitgaan van specifieke behoeften – mogelijkheden).
- Niet afrekenen op 1 fout (bv. stapeling van schulden, boetes etc.).
- Uitnodigende en warme sfeer – locatie.
- Afleiding en stoorzenders beperken (helpen om focus te behouden).
- *“Prefrontale cortex zijn van de ouder / cliënt”.*

Voorbeelden

My Bridge of Strength

Area	Challenge	Example	Strength
FAMILY STABILITY	Housing	My family has no housing.	I have skills and can find a job to pay for housing.
	Dependent Care	I have an elderly parent who needs care.	I have skills and can find a job to pay for care.
	Transportation	I don't have a car and need to get to work.	I have skills and can find a job to pay for transportation.
WELL-BEING	Health	I have a chronic health condition.	I have skills and can find a job to pay for medical care.
	Children's Behavior	My child has behavioral problems.	I have skills and can find a job to pay for counseling.
	Social Support	I don't have anyone to talk to when I'm stressed.	I have skills and can find a job to pay for counseling.
EDUCATION	Education	I don't have enough education to get a job.	I have skills and can find a job to pay for education.
FINANCIAL AND LEGAL	Financial	I don't have enough money to pay my bills.	I have skills and can find a job to pay my bills.
	Legal	I don't know what to do about a legal problem.	I have skills and can find a job to pay for legal help.

Stepping Stones to Success

1. What is your overall stress level right now? (Fill in a circle)

2. Where do you feel you and your family currently are in these Life Areas? (Fill in a circle in each pathway box)

Life Area	Very Low	Low	Medium	High	Very High
Housing	☐	☐	☐	☐	☐
Dependent Care	☐	☐	☐	☐	☐
Transportation	☐	☐	☐	☐	☐
Health	☐	☐	☐	☐	☐
Children's Behavior	☐	☐	☐	☐	☐
Social Support	☐	☐	☐	☐	☐
Financial	☐	☐	☐	☐	☐
Legal	☐	☐	☐	☐	☐
Education	☐	☐	☐	☐	☐
Job Search	☐	☐	☐	☐	☐
Employment	☐	☐	☐	☐	☐

3. What is going on in your life that you want your coach to know about?

4. Is there something specific that you want to talk about during this meeting with your coach?

5. Do we need to update any of your information? (Example: address, phone number, email, employment, etc.)

De impact van zorgen en stress

Zorgen en stress werken bij iedereen anders uit. Op deze plaat staan voorbeelden van wat zorgen en stress met je kunnen doen. Naast deze voorbeelden zijn er ook nog allerlei andere veel voorkomende reacties.

Door de stress heb ik bij het oplossen van mijn financiële problemen vooral last van:

1	➔	1
2	➔	2
3	➔	3

Door deze dingen te doen gaat het mij beter lukken om mijn financiële problemen aan te pakken:

Bronnen – meer informatie

- “Schaarste. Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen.”
S, Mullainathan en E. Shafir (2016)
- “Weten is nog geen doen” WRR – 2017
<https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2017/04/24/weten-is-nog-geen-doen>
- “Stress bij kinderen: hoe houden we het gezond. Stress bezien vanuit de Jeugdgezondheidszorg” (NCJ, 2019)
<https://www.captise.nl/Zorg-Jeugd/ArtMID/504/ArticleID/2553/Stress-bezien-vanuit-de-Jeugdgezondheidszorg-Early-Life-Stress>
- Nibud - Tamara Madern, Minou van der Werf
Artikel “Omgaan met schaarste, Haal mensen die rondkomen van een klein budget uit hun tunnelvisie.” 2015
<https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-artikel-Omgaan-met-schaarste.pdf>
- Platform 31/Hogeschool Utrecht
“Mobility Mentoring, Hoe de inzichten uit de hersenwetenschap leiden tot een betere aanpak van armoede en schulden”, 2017
<https://www.platform31.nl/publicaties/mobility-mentoring>
- Nadja Jungmann, social force
<https://socialforce.nl/>

Meer informatie

Advies en ondersteuning op maat

Jeanne van Berkel
Advies, begeleiding en innovatie

06 - 149 055 69
info@jeannevanberkel.nl
KvK Rotterdam: 63151073

‘KINDEREN IN ARMOEDE ZIEN!’

Veerkracht versterken Executieve functies

November 2019

Jeanne van Berkel

Thema

Veerkracht versterken

Executieve functies

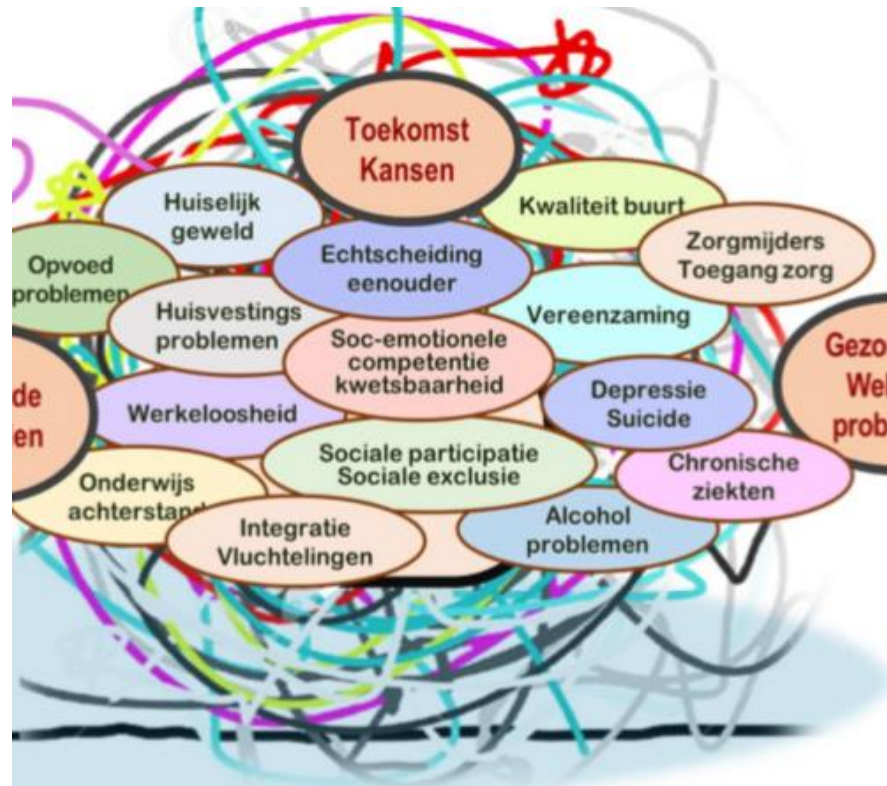
Waarom?

10% vermindering cognitieve prestaties.

Onderzoek toont aan: arme ouders zijn slechtere ouders.

In de knoop? – Uit de knoop!

Waar moet je beginnen?

Zicht hebben op wat speelt en doorzetten zijn cruciaal.

Wat weten wij uit de hersenwetenschap hierover?

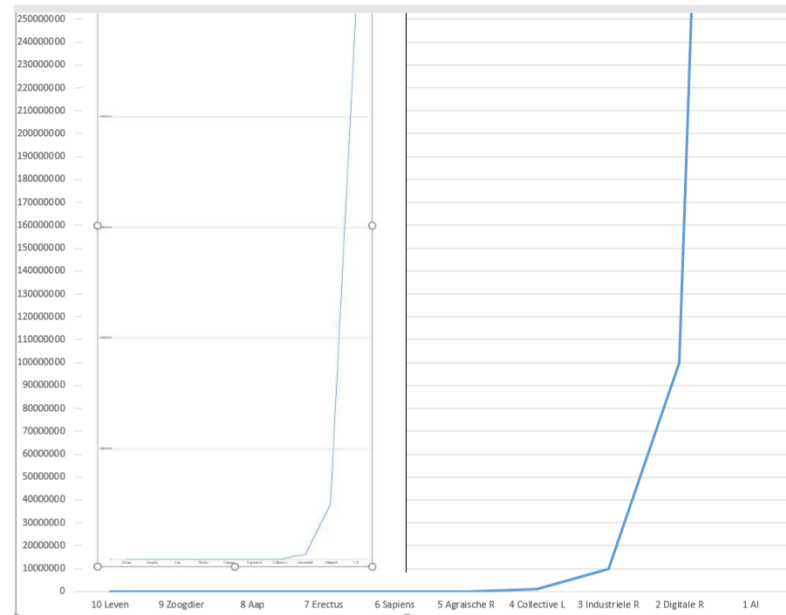
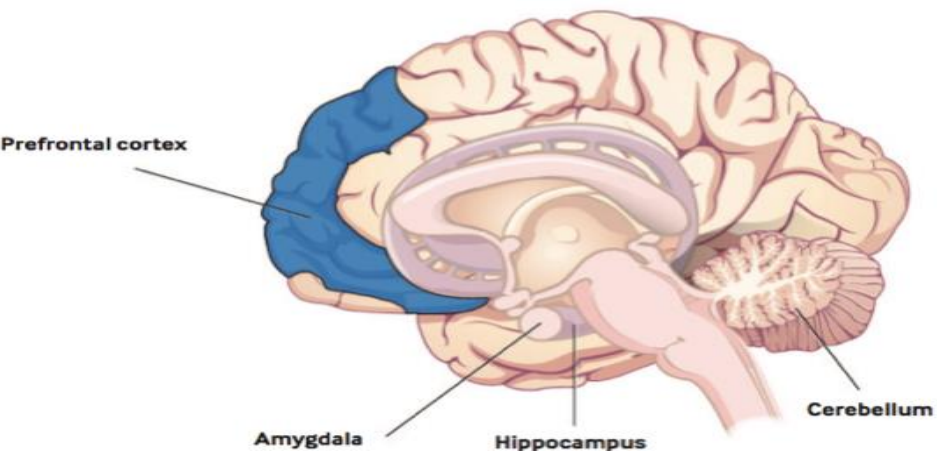
En hoe kunnen wij hier rekening mee houden?

Armoede vormt een belasting voor het denken:

- Geringere effectieve capaciteit
- Geest wordt door armoede in beslag genomen

Dit betekent: minder ruimte voor (andere) denkprocessen.
Gedrag = Overleven: vechten, vluchten (duiken), bevriezen.
Basisreacties uit evolutie sturen gedrag.

Gedragrespons is vergelijkbaar met apen

Chronische stress werkt door...

- Impulsiever (automatisch) reageren.
 - Emotioneler reageren.
 - Minder goed leren en minder goed zaken onthouden.
 - Geen overzicht vraagstukken op div. levensdomeinen.
 - Niet goed in staat problemen te analyseren, te verkennen en te prioriteren.
 - Verminderde daadkracht; intenties omzetten in actie en gedrag.
- Gezondheidsproblemen.
 - Afnemend geloof in eigen kunnen.
 - Beperkte beschikbare vermogens om problemen aan te pakken!

Daarom is noodzakelijk

- Inzicht te hebben op dit proces en 'de bodem' te vinden om te keren. Het lef te pakken.
 - Een omgeving te hebben die 'steunt en stut' >> sociaal netwerk.
 - Vanuit veiligheid en vertrouwen te groeien en ontwikkelen.
- Intergenerationele overdracht van armoede, effectketen doorbreken.

Vele korte en
lange termijn
gevolgen

**Opgroeien
in armoede**

van baarmoeder
tot volwassenheid

Effect ketens

Vroege hoge stress en cumulatie risicofactoren
Slechtere hersenontwikkeling
emotionele, cognitieve, stress- en immuun systemen
Minder opvoedkwaliteit ouders + psychische problemen
Huiselijk geweld, verwaarlozing, scheiding, eenouder
Minder cognitieve/emotionele/sociale vaardigheden
Achterstand taalontwikkeling
Emotionele en gedragsproblemen / stoornissen
Slechtere schoolresultaten, schooluitval, delinquentie
Minder kansen op arbeidsmarkt
Chronische ziekten en sterftekans
Armoede, afhankelijkheid van uitkeringen

Hoge economische kosten voor samenleving

Opgroeien/opvoeden in *verarmde omgeving*

- Diverse onderzoeken tonen aan: arme ouders zijn slechtere ouders (bv. bejegening, stem verheffen, liefdevol, boosheid botvieren op kind).
- Consequent zijn is niet sterkste kant. Nodig is alertheid, inzet, standvastigheid.
- Armoede impliceert (ver)minder(de) bandbreedte >> 'thuis' niet kunnen handelen. De beschikbare bandbreedte gaat op aan managen van de schaarste.
 - *'Welvarend handelen' na een ontspannen dag*
 - *'Arm handelen' na een stressvolle dag*

Bij gezinnen met opvoedproblemen en problemen als armoede en schulden is het zaak om eerst aan de praktische zaken te werken.

Zo ontstaat er ruimte voor werken aan de opvoeding.

VERARMDE OMGEVING

Als het leven een reeks crises is met problemen om elke hoek dan:

- *Worden we reactief*
- *Richten we ons op onmiddellijke problemen*
- *Doen we wat mensen zeggen om te krijgen wat we willen en denken we niet over wat het beste voor ons is*
- *Plannen we niet ver vooruit*

Minder bandbreedte, gevolgen

- Executieve controle verminderd (dingen vergeten / toekomstige dingen plannen / gevolgen overzien / intenties realiseren).
- Armoede belast het werkgeheugen.
- Werkgeheugen is nodig voor zelfbeheersing.
- Invloed op slaap. Slaap is nodig voor werkgeheugen.
- Cognitieve belasting lijdt onder dagelijks gevecht rond te komen.

**FALEN DOOR ARM ZIJN,
IS DUS ONLOSMAKKELIJK VERBONDEN MET HET ARM ZIJN**

Negatief bepalende invloeden

- Ziekte.
- Lawaai (spoorlijn).
- Ondervoeding.
- Constante druk / toxische stress.

Meerdere onderzoeken tonen aan dat belasting van bandbreedte tot voorspelbare negatieve cognitieve gevolgen leidt.

Ruwweg 13 a 14 punten op IQ minder (lage inkomens).
Ruwweg 9 a 10 punten minder (oogst India).

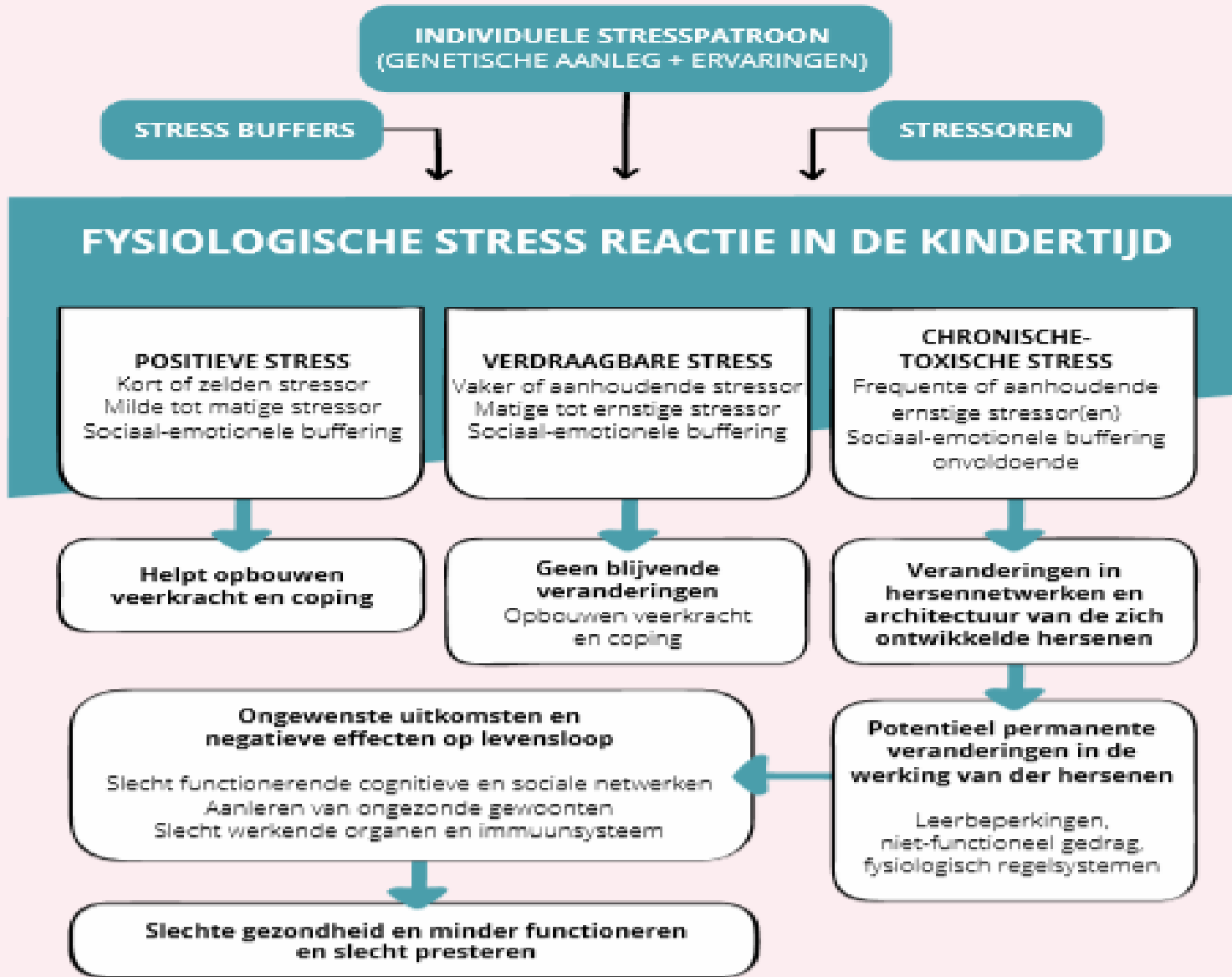
Aanpakken van materiële omstandigheden is niet afdoende.
VERSTERKEN BANDBREEDTE is cruciaal.

Gevolgen voor kinderen

- Onzekerheid.
- Laag zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen.
- Stress, invloed op concentratie, hersenontwikkeling.
- Stagnatie / achterblijven cognitieve ontwikkeling.
- Sociale contacten, erkenning, erbij horen.
- (Minder) meedoen, participatie.
- Opgroeien in geweld / verwaarlozing.
- Kans op herhaling.... Intergenerationele overdracht.

FIGUUR 1 – Drie soorten stress en effecten op de lange termijn (referentielijst nr. 76)

Bron:
 “Stress bij kinderen: hoe houden we het gezond.
 Stress gezien vanuit de Jeugdgezondheidszorg” (NCJ, 2019)

Bepalende factoren zijn (o.a.)

- Veerkracht versterken.
- Coping strategieën.
- Executieve functies.

- Gericht op weerbaarheid, tegenkracht, stressreductie.

Executieve functies

Executieve vaardigheden

- Containerbegrip: mentale processen die een bepalende – regisserende rol vervullen in denken en gedrag.
- Functies op neurologische basis die samenwerken bij het leiden en coördineren van inspanning om een doel te bereiken en keuzes te maken in dat proces (doelrealisatie).
- Zelfsturing.

https://www.youtube.com/watch?time_continue=22&v=N9UEPIWzSk

Basis voor leren en ontwikkelen

Executieve functies

Executieve functies en zelfsturing, zoals geconcentreerd werken, uitstellen van behoefte, ontwikkelen van werkgeheugen, zijn naast de beheersing van taal en rekenen belangrijke voorspellers van schoolsucces. De hersenen van jonge kinderen zijn extra gevoelig voor het ontwikkelen hiervan. Met een goede zelfsturing kunnen kinderen beter spelen en werken, hun werk beter plannen, en laten ze zich minder afleiden door allerlei prikkels. Dat levert meer effectieve speelleertijd op.

❖ Reactie (of respons)-inhibitie

Het vermogen om na te denken voor je iets doet.

❖ Werkgeheugen

Het vermogen om informatie in het geheugen vast te houden tijdens de uitvoering van complexe taken.

❖ Zelfregulatie van affect/emotieregulatie

Het vermogen om emoties te reguleren om doelen te realiseren, taken te voltooien of gedrag te controleren.

❖ Volgehouden aandacht

Het vermogen om de aandacht erbij te houden, ondanks afleidingen, vermoeidheid of verveling.

❖ Taakinitiatie

Het vermogen om zonder dralen met projecten te beginnen, op tijd, op efficiënte wijze.

❖ Planning/prioritering

De vaardigheid om een plan te bedenken om een doel te bereiken of een taak te voltooien. Hierbij moet je ook in staat zijn beslissingen te nemen over wat belangrijk en wat niet belangrijk is.

❖ Organisatie

Het vermogen om dingen volgens een bepaald systeem te arrangeren of te ordenen.

❖ Timemanagement

Het vermogen om in te schatten hoeveel tijd je hebt, hoe je die kunt indelen en hoe je je aan tijdslimieten en deadlines kunt houden.

❖ Doelgericht doorzettingsvermogen

Het vermogen om een doel te formuleren, dat te realiseren en daarbij niet afgeleid of afgeschrikt te worden door andere behoeften of tegengestelde belangen.

❖ Flexibiliteit

De vaardigheid om plannen te herzien als zich belemmeringen of tegenslagen voordoen, zich nieuwe informatie aandient of er fouten gemaakt worden; het gaat daarbij om aanpassing aan veranderende omstandigheden.

❖ Metacognitie

Het vermogen om een stapje terug te doen om jezelf en de situatie te overzien, om te bekijken hoe je een probleem aanpakt; het gaat daarbij om zelfmonitoring en zelfevaluatie.

De kern

Zelfsturing is belangrijk voor

- Leerhouding
- Zelfontwikkeling
- Sociaal gedrag
- Schoolsucces

Veiligheid
Voorstelbaarheid
Structuur

Belangrijke vaardigheden zijn

- Keuzes maken
- Nee zeggen
- Afleidingen weerstaan

Zelfsturing is afhankelijk van

- Aandacht
- Rust
- Emotie
- Gezonde voeding
- Executieve functies

Bron

“Executieve functies versterken op school. Een Praktische gids voor leerkrachten” (2014)

J. Cooper-Kahn en M. Foster

Wat kan je doen? Zorgen voor...

Voorstelbaarheid en
structuur

Leren door zelf doen

Voldoende rust

Bron

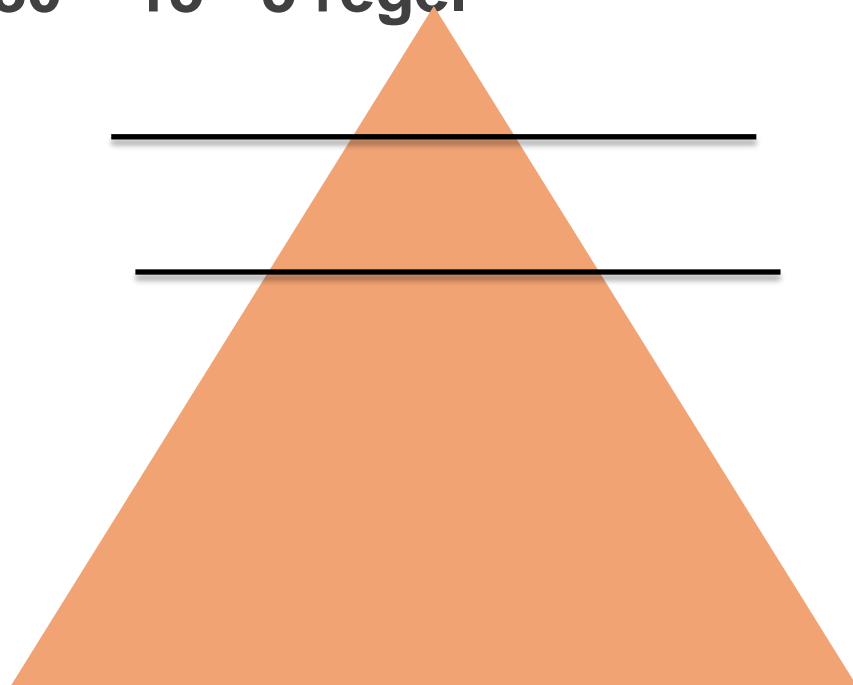
“Executieve functies versterken op school. Een Praktische gids voor leerkrachten” (2014)
J. Cooper-Kahn en M. Foster

In de klas

klascultuur / planningsinstructies / klasroutines/ inrichting

80 – 15 - 5 regel

**Specifiek – individueel
Interventies**

Basisstructuur / pedagogisch klimaat /
klassenafspraken en routines /
incl. VOORLEVEN leerkracht

Welkom – DIM – plekken in de klas
lege wanden (focus) – groen buiten

Bron

“Executieve functies versterken op school.
Een Praktische gids voor leerkrachten” (2014)
J. Cooper-Kahn en M. Foster

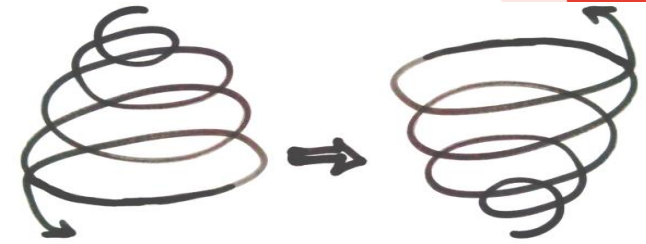
Doelen bereiken, behoeftes

Ook voor ouders

- Doelen geven richting aan wat iemand doet.
- Concreet – smart – haalbaar >> uitgaande van intenties.
- Kleine stappen, succes en geloof in eigen kunnen.

Vaardigheden:

- Sturend zijn: keuzes maken belangrijke en bijzaken scheiden.
- Doelgericht.
- Vasthoudendheid.
- Cognitief vermogen.
- Overzien van / inschatten/inleven / concrete stappen etc.

Aan de slag - werkvormen

In gesprek aan de werktafel/hoek – 4 invalshoeken – carrousel:

1. Kinderkwaliteitenspel / kinder-coachingskaarten (spel, handleiding, kaartset) (ter plekke aanwezig).
2. Vragenlijst en tafelgesprek om de relaties in jouw klas je analyseren >> zie A 4 (1).
3. Vragenlijst en tafelgesprek om Executieve vaardigheden in de klas te versterken >> zie A 4 (2).
4. Dilemmakaarten (5 voorbeelden / mede n.a.v. grote voorschut boek) (3).

ZELFSCAN: Hoe kwaliteitsvol zijn jouw relaties in de klas?

Hoe maak jij het verschil voor kwetsbare kinderen in je klas? Kwaliteitsvolle interacties vormen de motor voor de ontwikkeling van elk kind. Een warme, niet-conflicteuze relatie opbouwen met de kinderen in je klas is cruciaal. Scan hoe jij werkt in de klas.

- Ik probeer zo veel mogelijk beschikbaar te zijn voor de kinderen in mijn klas.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- Ik merk signalen van kinderen op, ik zie als ze aandacht, hulp, troost ... nodig hebben.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- Ik ben me bewust van de soms negatieve sfeer waar ik met 'moeilijke' kinderen in voorzit geraak.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- Ik werk aan een kwaliteitsvolle relatie met ook het stille, onopvallende kind dat altijd braaf en netjes gehoorzaamt.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- Ik weet welk kind in kwetsbare omstandigheden opgroeit en werk aan een kwaliteitsvolle relatie met hem.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- Ik gebruik ook de kleine momentjes in de klas (bij spel, lunchmoment, weg voor het onthoudmoment ...) om aan een kwaliteitsvolle relatie te werken.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- Ik slaag erin om storend gedrag van kinderen om te buigen.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- Ik onderleun mijn warme relatie met een schoolvriendje, vriendin, een high five, 'the sharing of joy' ...
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- Ik geef de kinderen het goede voorbeeld: ik gebruik de juiste taal die kwaliteitsvolle relaties ondersteunen.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in
- De kinderen in mijn klas krijgen veel veilige kansen om samen te leven en samen te leren.
 - niet akkoord
 - ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 - zit goed, al kan het nog beter
 - daar ben ik super in

➔ Bekijk deze zelfscan samen met een collega, wie kan jou helpen om beter te doen? Kijk ook op www.klasse.be hoe juf Jolke dat doet of lees er het specialisatienieuws.

Deze zelfscan kwam tot stand binnen het project *Alleine Kinderen Grote Kansen*. Het project wil bijdragen om kinderen met een sociale ongelijkheid in Vlaanderen te ondersteunen. Merken aan warme relaties helpt daarbij. Meer info op www.grotekansen.be

ZELFSCAN:

Hoe werk jij aan executieve functies in de klas?

Hoe vaak je het verschil voor kwetsbare kinderen in je klas? Stimuleer en oefen de executieve functies: je werkgebruik gebruiken, je emoties en impulsen controleren en je vlak kunnen aanpassen aan nieuwe situaties en instructies. Dat is goed voor elk kind in de klas, maar kwetsbare kinderen halen er meer voordeel uit. Scan hoe jij dat doet in de klas.

- Ik zorg voor een warm klimaat in de klas.**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik stel veel hoe- en waarom-vragen.**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik gebruik spiegelpraak ('ik zie dat je ...').**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik laat kinderen even stoppen en nadenken voor ze iets doen of een antwoord geven.**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik denk hardop mee met de kinderen ('ik krijg honger, maar ik weet dat ...').**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik creëer rust in de klas (bv. een stop- of rustbuisje om met stress of drukte te leren omgaan).**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik doe vrije en gestuurde bewegingsactiviteiten in de klas.**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik geef duidelijke instructies bij overgangsmomenten (verhaal, jassen aandoen, samen eten).**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik plan met de kinderen en werk met een daglijn waardoor ze zelf kunnen vooruitkijken of terugkijken.**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Bij problemen of vragen geef ik een hint of stel ik deelvragen. De kinderen denken.**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik geef niet te veel instructies ineen en laat de kinderen mijn instructie helder herhalen.**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik stimuleer de kinderen om hun strategie te verwoorden. De MET: 'Goed gedaan!' WEL: 'Wat heb je die puzzel vlot gemaakt! Hoe heb je dat gedaan?'**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in
- Ik reflecteer samen met de kinderen over hun spel in de hoeken.**
 niet akkoord ik heb nog veel ruimte om te verbeteren
 zé goed, al kan het nog beter daar ben ik super in

➔ Bespreek deze zelfscan samen met een collega, wie kan jou helpen om beter te doen? Kijk ook op www.klasse.be hoe juf Jolke dat doet of lees er het specialaantworfinterview.

Deze zelfscan kwam tot stand binnen het project *Alvine Kinderen Grote Kansen*. Het project wil bijdragen om kinderen met een sociale ongelijkheid in Vlaanderen te doorbreken. Werken aan executieve functies helpt daarbij. Meer info op www.grotekansen.be

Dilemma – vraagstuk kaarten (1)

Yaden is dol op voetbal. Vorige week tijdens het kringgesprek riep Yaden dat hij twee keer gescoord had met voetbal. Twee jongens riepen dat hij helemaal niet op voetbal zit. Yaden raakte hierdoor van slag. Je hebt sterk het vermoeden dat de moeder van Yaden een voetbalclub niet kan betalen.

Scoren kan je ook op het trapveldje in de buurt. Je weet dat Yarden daar vaak te vinden is, zeker in het weekend.

Om Yaden te steunen en de andere kinderen in de klas bewust te maken van armoede wil je het thema bespreken in de klas, maar tegelijk de andere leerlingen niet afvallen.

Dilemma – vraagstuk kaarten (2)

Dit jaar zit jij in de commissie van de schoolreis. Dat is een vraagstuk wat altijd veel reactie oproep in het team en bij ouders. Er zijn vele ouders met een *kleine portemonnee* op school. Je weet dat zij niet zomaar het schoolreisje zullen ontzien van hun kind; jullie willen ook graag dat alle kinderen meegaan. Uit ervaring weer je dat enkele gezinnen echt moeten beknibbelen op de het basisbudget = eten voor het hele gezin om mee te gaan.

Jij zou als leerkracht / IB'er dit aan willen kaarten in de commissie. Hoe ga je dit doen en hoe betrek je ouders bij dit gesprek op school?

Dilemma – vraagstuk kaarten (3)

De school heeft elk jaar een project om begrip te creëren en medeleven te tonen met maatschappelijke vraagstukken in de wereld. Zo wordt er aandacht besteed aan vluchtelingen, kinderen met kanker etc. Vaak gaat het over vraagstukken “verder van het bed”.

Dit jaar is voornemen om samen met de Voedselbank een project vorm te gaan geven. En ook voor de gezinnen / kinderen van de school. Zo wil je hen gericht een steuntje in de rug bieden.

Hoe ga je dit vormgeven met respect voor de arme gezinnen en kinderen van de school?

Dilemma – vraagstuk kaarten (4)

De klas (groep 5) van Tina is bezig met een gezonde voeding project. De juf heeft gevraagd aan alle kinderen om een week op te schrijven wat ze eten aan avondmaaltijd. Deze week was aan het einde van de maand en de moeder van Tina moet dan altijd de eindjes aan elkaar knopen. Er staat dan wel een brood of gebakken ei op tafel als maaltijd. Geen groenten, geen fruit.

Op vrijdag verwerkt de juf de gegevens en Tina wordt er net uitgekozen om haar weekmenu voor te lezen

Tina kon wel door de grond zakken.

Dilemma – vraagstuk kaarten (5)

Na de vakantie is het altijd de gewoonte dat de alle kinderen de overblijf betalen. Bijna alle ouders kunnen dit en komen ook even mee naar binnen om half 9. Op het einde van de dag krijgen de kinderen waarvan de ouders dit niet gedaan hebben een brief mee naar huis. Iedereen weet dit. De overblijf coördinator staat dan bij de voordeur en roept de kinderen naar zich toe die ze in de gang zien om naar huis te gaan en geeft de brief mee.

Je bent als leerkracht nieuw op deze school en ziet de spanning rondom de eerste schooldag bij een aantal kinderen oplopen, en dat ze zich er snel tussenuit maken. 2 leerlingen hebben de tactiek bedacht om snel als eerste naar buiten te rennen, wel langs de overblijf coördinator heen om niet geroepen te worden. Een evt. brief kunnen ze dan snel in het jas verfrommelen. Zonder dat andere kinderen het zien.

Bronnen – meer informatie

- “Stress bij kinderen: hoe houden we het gezond. Stress bezien vanuit de Jeugdgezondheidszorg” (NCJ, 2019)
<https://www.captise.nl/Zorg-Jeugd/ArtMID/504/ArticleID/2553/Stress-bezien-vanuit-de-Jeugdgezondheidszorg-Early-Life-Stress>
- https://cdn.klasse.be/wp/wp-content/uploads/2018/05/KenP_Zelfscan3_executievefuncties.pdf
- https://cdn.klasse.be/wp/wp-content/uploads/2018/04/KenP_Zelfscan2_relaties-1.pdf
- “Executieve functies versterken op school. Een Praktische gids voor leerkrachten” (2014)
J. Cooper-Kahn en M. Foster
- Zelfsturing bij kinderen <https://www.kinderpsy.nl/blog-diana-smidts/zelfsturing-bij-jonge-kinderen/>
D. Smidts, Zelfsturing bij kinderen (hand out, ongedateerd)
- Leer en veerkracht. Een integrale aanpak welbevinden Dr. R.M.P. Van Zundert (2014)
- Opgroeien in armoede, Tom van Yperen, 23 mei 2019.
<https://ikkanhet.nl/opgroeien-in-armoede/>
- Artikel: Executieve functies in ontwikkeling
<http://kinderpsy.nl/wp-content/uploads/2017/03/Executieve-functies-in-ontwikkeling-Smidts.pdf>

Meer informatie

Advies en ondersteuning op maat

Jeanne van Berkel
Advies, begeleiding en innovatie

06 - 149 055 69
info@jeannevanberkel.nl
KvK Rotterdam: 63151073

‘KINDEREN IN ARMOEDE ZIEN!’

Geld en geweld

November 2019

Marjanne van Esveld

voor kinderen
door kinderen

KINDERPOSTZEGELS

Thema

Geld en geweld

Waarom?

Aantoonbare samenhang tussen armoede in gezin en huiselijk geweld.

Geld en geweld

Samenhang – het zijn verwachten samenhangende en elkaar beïnvloedende processen.

Onderzoek Kindermishandeling
7 x zo groot.

Veilig Thuis
47% laag inkomen (2018).

Cijfers Raad Kinderbescherming
40% armoede.

Vrouwen- en maatschappelijke opvang
90% van de gezinnen.

Rapportcijfer eigen leven

Kinderen en jongeren in armoede geven hun leven een lager rapportcijfer.

Kinderen en jongeren in armoede zijn negatiever over hun leven dan kinderen en jongeren die niet in armoede leven.

- Kinderen in armoede: 6,6.
- **Kinderen in armoede én problemen thuis: 5,5.**
- Kinderen die niet in armoede leven: 7,5.

Dubbel trauma.

‘Als de armoede maar lang genoeg duurt, is de kans groot dat ouders hun stress gaan afreageren op hun kinderen. Begrijp me goed: vaak doen ze enorm hun best. Ze hebben zelf niet eens in de gaten hoe hun gedrag langzamerhand verandert. Ouders die gebukt gaan onder stress, hanteren eerder harde opvoedtechnieken. Uit meerdere onderzoeken blijkt dat armoede een van de risicofactoren is voor kindermishandeling.’

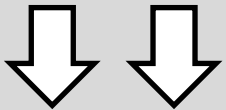
Margriet Kalverboer, de kinderombudsman
2017

Samenhang huiselijk geweld en armoede

Directe Samenhang

Financieel geweld
Financiële afhankelijkheid
Financieel misbruik: misbruik pinpas,
misbruik identiteit voor abonnementen

**Gevolgen voor school en werk /
inkomen**

Werkeloosheid, arbeidsongeschiktheid
Armoede
Psychische gedragsproblemen (o.a.
emotieregulatie)
Compensatiegedrag (o.a. koopzucht)

Indirecte samenhang

Door het ontwikkelen van problematisch gedrag
door jeugdervaringen

PTSS
Depressie
Verslaving

Verlies van financieel overzicht

Vluchten voor geweld

Scheiding*
Opvang (familie of opvang)
Zwerven op straat

Financiële gevolgen

*verhuizing, schulden, tussen wal en schip bij
hulpverlening, mislopen van toeslagen,
onregelmatig woonadres, post komt niet goed aan

Vervolg samenhang

Financiële problemen > huiselijk geweld

Armoede Werkeloosheid
Economische afhankelijkheid
(machtsongelijkheid).

Indirect (risicofactoren):

Lage opleiding
Verslaving
Arbeidsongeschiktheid
Psychiatrie
Slechte huisvesting
Scheiding

Stress
Verwaarlozing, murw, geweld.

Slechte voorbeelden

Kinderen groeien op in een situatie waar ze bewust of onbewust slechte voorbeelden hebben.
Ze krijgen onvoldoende financiële opvoeding.

Onvoldoende begeleiding.
Onvoldoende financieel zelfredzaam.

ACE studies – Adverse Childhood Experiences - Jeugdervaringen beïnvloeden hele leven

Er zijn sterke verbanden tussen het meemaken van ingrijpende ervaringen in de jeugd,

én

Lichamelijke en geestelijke ziektes tientallen jaren later zoals hart- en vaatziekten, overgewicht en verslavingen

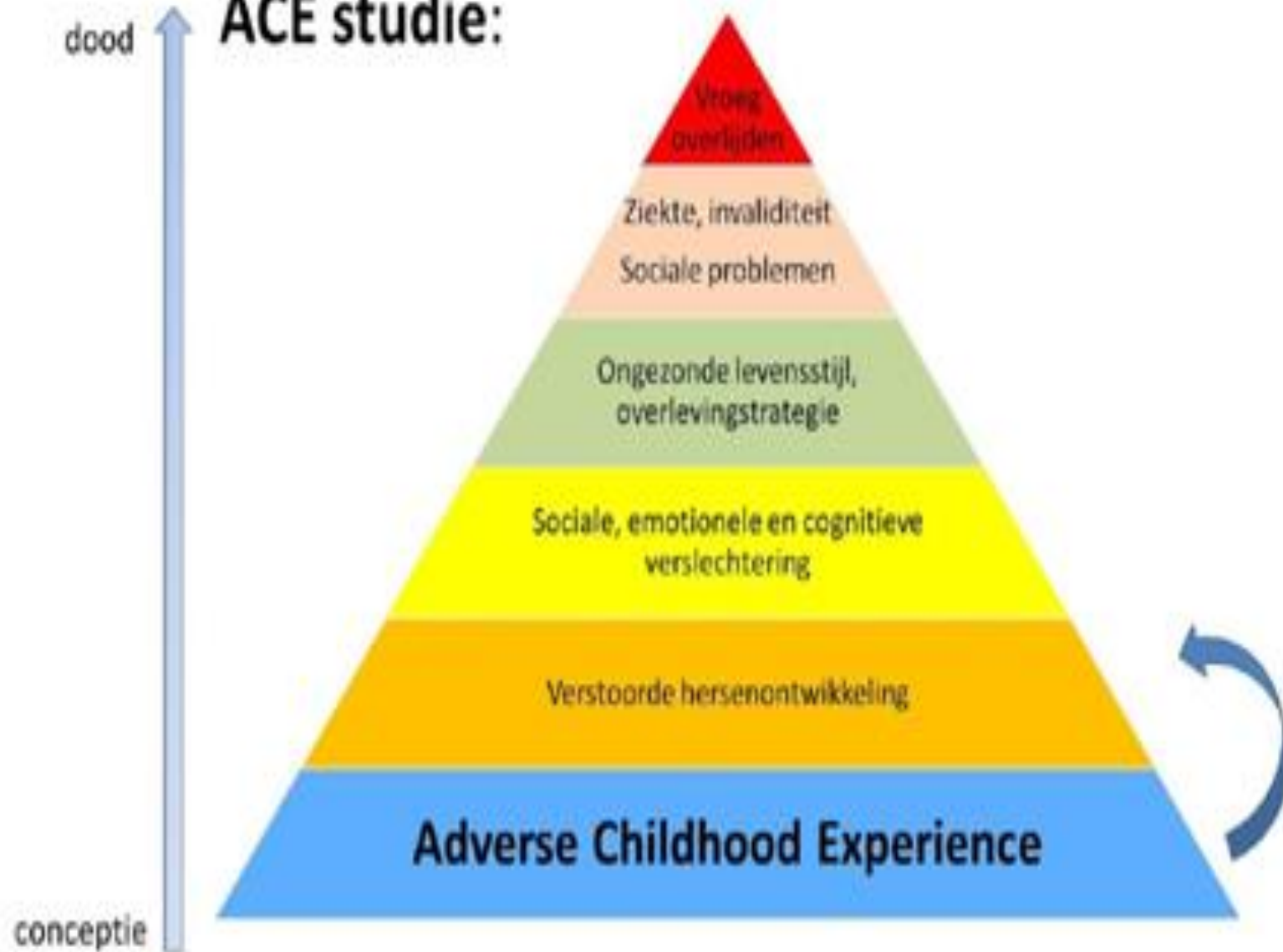
- Dr. Vincent Fellitti -

“In de levensloop van mensen zijn kinderjaren als bergen waaruit de rivier van het leven haar begin, haar loop en haar richting neemt.” - Janus Korzcak -

De wetenschap van de nadelige jeugdervaringen

ACE studie:

www.cdc.gov/violenceprevention/acestudy

Ingrijpende jeugdervaringen

“Ik heb al veel meegemaakt” (Augeo)

De ‘top 5’ van ingrijpende gebeurtenissen:

- Kinderen wiens ouders zijn gescheiden.
- Kinderen die emotioneel verwaarloosd worden.
- Kinderen die emotioneel mishandeld worden.
- Kinderen die lichamelijk mishandeld worden.
- Kinderen die getuige zijn van geweld tussen de ouders/opvoeders).
- Verder: ouder in gevangenis, seksueel misbruik, zelfmoord/depressie ouder, lichamelijke verwaarlozing.

45,4 % van de kinderen uit groep 7 en 8.

Vormen kindermishandeling bij armoede

Afhankelijk van de oorzaak, (ernst van) de situatie en reactie van ouders.

Hoe ziet het eruit?

- Getuige zijn van huiselijk geweld.
- Fysieke mishandeling.
- Fysieke verwaarlozing.
- Emotionele mishandeling.
- Emotionele verwaarlozing.

Risico's

- Kans op dubbel trauma voor de kinderen, zowel armoede als huiselijk geweld!
- Multiproblem - Meer dan 4 risicofactoren > kans op kindermishandeling groter dan 30% (NJI, 2018).
- Geldt ook voor intelligentie ontwikkeling, psychische en gedragsproblemen, jeugddelinquentie (Hermanns 2005).

Gevolgen, o.a. kans op

- Verminderde fysieke gezondheid, obesitas, stress, verslaving, verminderd immuunsysteem.
- Aantasting sociaal emotionele gezondheid, zelfbeeld, zelfvertrouwen, depressie, angst, PTSS.
- Uitsluiting, maatschappelijke uitval, minder ontwikkelingskansen, isolement.
- Recidive; kans op herhaald slachtofferschap.

Uitgangspunten signaleren en risico's

Risicofactor \neq Bewijs van onveiligheid!!!!

Zet je ogen wel op scherp... ga in gesprek.
Onderzoek verder.

- Wat is er aan de hand?
- Is er sprake van gevaar?
- In hoeverre zijn er beschermende factoren?

Signalen, wat kan je (niet) zien?

Gedrag

- Angst
- Ontkenning
- Vermijding
- Wantrouwen
- Onwetendheid

Signaleren

Lastig:

- Taboe wordt verborgen
- Schuld en schaamte
- Meestal specifiek
- Niet pluis gevoel
- Niet concreet of feitelijk

Ilana

Ilana zit sinds 2 maanden in groep 8 op een nieuwe school. De intern begeleider maakt zich zorgen over Ilana. Zo komt ze vaak onverzorgd en te laat op school. Ze is ook vaak haar eten vergeten mee te nemen. Op een dag komt Ilana op school met blauwe plekken op haar wang en bovenarm. Ilana begint hard te huilen als de ib-er vraagt wat er gebeurd is. Ze is niet te troosten. Maar ze wil niet vertellen wat er is gebeurd.

“Ik slaap erg slecht door de financiële situatie. Als mijn dochtertje wakker wordt midden in de nacht, terwijl ik net slaap, dan merk ik dat ik erg geïrriteerd ben. Ik ben eigenlijk altijd erg rustig. Nu zit zoiets me zo erg in de weg, dat ik op die manier ga reageren. Als alles gewoon duidelijk is, dan is er niets om over te stressen. Het is nu alles behalve duidelijk. Ik weet niet hoe lang ik er over zal doen om deze schulden af te betalen. En ik weer ook niet wat ik moet regelen om naar mijn nieuwe huis te gaan.”

Uit: Geld en geweld, pagina 78.

Gedeelde verantwoordelijkheid

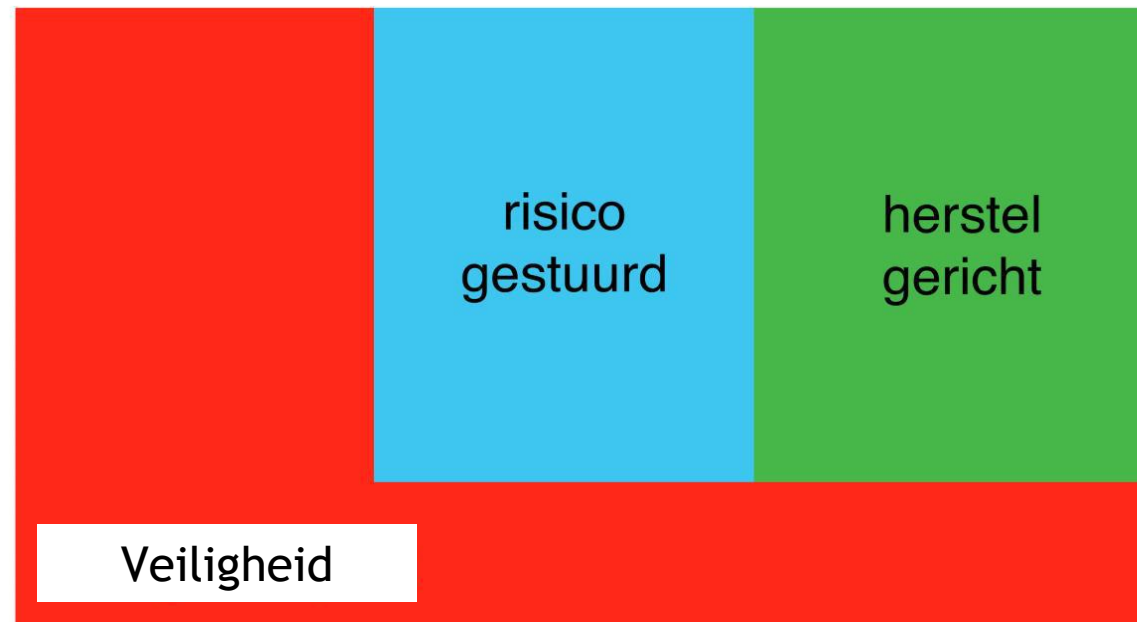
- Signaleren.
- Bespreekbaar maken.
- Hulp.
- Veiligheid- veiligheidsplan.
- Risico gestuurde zorg – wegnemen van triggers en stressoren.
- (Duurzaam) herstel – trauma herstel.
- Nazorg/monitoren.

Visie op hulp

Altijd samenwerken, gericht op

1. Veiligheid.
2. Risico gestuurde zorg.
3. Herstel.

Wet Meldcode

Signaleren, bespreekbaar maken, stoppen en hulp

5 Stappen:

1. Het in kaart brengen van signalen.
2. Collegiale consultatie en/of advies Veilig Thuis.
3. Gesprek met ouder en/of kind.
4. Wegen ernst van geweld; afwegingskader met meldnormen.
5. Beslissen: is melden noodzakelijk?

Is hulp bieden/organiseren mogelijk?

Normen voor melden Veilig Thuis

Afwegingskader:

Is er sprake van acute onveiligheid, structurele onveiligheid of een onthulling?

Verplichting tot melden!

- Kan ik vanuit mijn organisatie hulp bieden of organiseren? (Hulp = stoppen van de onveiligheid).
- Accepteren de betrokkenen hulp?
- Is de hulp effectief?

Doorbreek het taboe: Check de veiligheid

- Bespreek de signalen en de zorgen.
- Luister naar de vraag achter de vraag.
- Dúrf te vragen of er financiële problemen zijn.
- Basishouding: ga open en onbevooroordeeld het gesprek aan.
- Benoem waarom het belangrijk is openheid te geven (veiligheid!).
- Vraag door en vraag naar voorbeelden.

Participatie van kinderen in de meldcode

- Participatie van de kinderen.
- Rechten van het kind, informatie en inspraak over zaken die het kind direct aangaan.
- In gesprek gaan met de kinderen.

Bron: Participatie van kinderen in de meldcode huiselijk geweld

*‘Oog hebben voor de kinderen in gezinnen waar zij komen.
Naar ze luisteren.*

*In de gezinnen die wij bezochten, zeiden opvallend veel
kinderen:*

“Met ons wordt nooit gepraat.”

(Margriet Kalverboer, de Kinderombudsman, 2017)

Inzet van de meldcode

Ilana en Joell

- Wat is er aan de hand?
- Wat is mijn verantwoordelijkheid?
- Wat ga ik doen?

De intern begeleider maakt zich zorgen over 2 leerlingen uit één gezin. Joel uit groep 6 en Ilana uit groep 8. Joel en Ilana komen vaak onverzorgd en te laat op school en hebben niet altijd genoeg eten en drinken mee. Op een dag komt Ilana op school met blauwe plekken op haar wang en bovenarm. Ilana begint te huilen als de juf vraagt wat er gebeurd is. Ze vertelt dat mamma altijd boos en verdrietig is en dat zij en haar broertje vaak honger hebben.

Moeder komt nooit op school. Je besluit op huisbezoek te gaan. Moeder doet de deur open in haar nachtjapon. Ze ziet bleek, vermoeid en heeft rood doorlopen ogen. Je mag binnen komen. Het huis ziet er rommelig uit. Overal staan vieze borden en staan lege drankflessen. De gordijnen zijn dicht en het ruikt muf. Er liggen stapels ongeopende brieven van incassobureaus, de belastingdienst en de gemeente.

Verder staat er een nieuwe flatscreen tv.

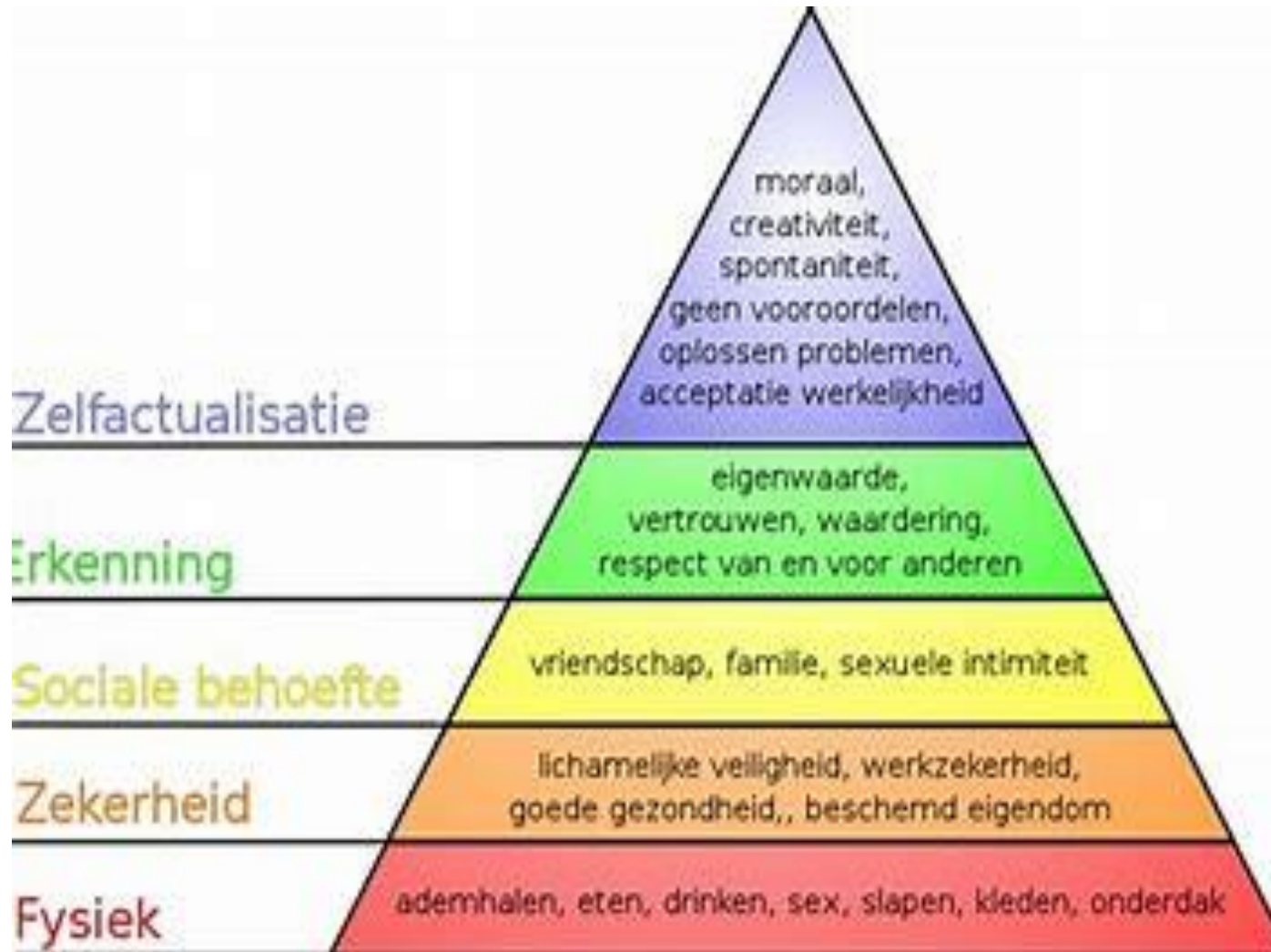
Er staan dozen met nieuwe kleding van postorderbedrijven.

“Die moet ik nog retour sturen” zegt ze.

Ze wil je graag koffie aanbieden, maar dat heeft ze niet in huis. Ze schenkt 2 glazen kraanwater in.

Bij gezinnen waar sprake is van armoede gerelateerde opvoedproblemen en huiselijk geweld, heeft het herstel van de veiligheid de eerste prioriteit.

Aanbevelingen

Positioneren en engageren

Positioneren op de veiligheid:

- Zorg voor veiligheid; veiligheidsplan maken.

Engageren op de problemen, steun bieden:

- Ruimte bieden – present zijn – luisteren.
- Zelfredzaamheid versterken, stimuleren.
- Tijdelijk ontlasten – stressreductie, maar ook praktische hulp.
- Netwerk vergroten – aanwezigheid netwerk.
- Harmonieuze relatie (kind – ouders, partners, op school etc.).

Motiveren, in beweging krijgen

- In beweging krijgen
- Oplossingsgericht, vanuit dromen!
- Verbreed het perspectief.
- Werken aan primaire psychologische basisbehoeften:
 - Autonomie
 - Relationale betrokkenheid
 - Competenties

Bron: Ferdi Bekken – Geld en geweld.

Samen werken

Armoede, schulden, geweld, opvoeden en opgroeien.

Het is een gedeelde verantwoordelijkheid van alle betrokken partijen: Schuldhulp, jeugdgezondheidszorg, wijkteam, jeugd- en gezinsteam, kinderopvang, onderwijs én Veilig Thuis (= verbinding aan de Veiligheidsketen!).

Werken aan *veiligheid, risico gestuurde zorg en traumaherstel.*

Voor alle gezinsleden!

Bron: Ferdi Bekken – Geld en geweld.

Bronnen – meer informatie

- Geld en geweld – Ferdi Bekken, Fier, 2018
- Kinderen in armoede, Augeo Magazine, maart 2018
- https://www.augeomagazine.nl/nl_NL/6480/91897/kinderen_in_armoede.html
- Ik heb al veel meegemaakt – onderzoek kinderen groep 7 en 8, Augeo 2016
<https://www.augeo.nl/~media/Files/Jongerentaskforce/161026-Jongerenrapport-ik-heb-al-veel-meegemaakt.ashx>
- Artikel Financiële kwetsbaarheid, huiselijk geweld en kindermishandeling – Movisie, 2019
<https://www.movisie.nl/artikel/financiele-kwetsbaarheid-huiselijk-geweld-kindermishandeling>
- Alle kinderen kansrijk, Margriet Kalverboer, december 2017. www.dekinderombudsman.nl
- Basismodel Meldcode en afwegingskader meldcode, Min. VWS,
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode>
- Filmfragment: Bas en Maryska van Hout, Geheim Geweld
<https://www.youtube.com/watch?v=7WUmQ--ZABs>

Meer informatie

Marjanne van Esveld – trainer en coach huiselijk geweld en kindermishandeling

T 06-24617504

E marjanne@de-veer-kracht.nl

Preventief op Maat

E info@preventiefopmaat.nl

W www.preventiefopmaat.nl

Kinderen in armoede Zien!

Colofon (1)

Preventief op Maat

Helpt u bij de keuze voor en het uitvoeren van kwalitatief goede opvoedingsprogramma's en methodes. De meeste ondersteunende en preventieve programma's op sociaal, maatschappelijk en pedagogisch gebied kwamen in het verleden door landelijke of provinciale initiatieven tot stand. Met de nieuwe wet Zorg voor Jeugd valt alle verantwoordelijkheid voor de jeugdzorg, van preventie tot intensieve (geestelijke zorg) sinds 2015 onder de gemeenten.

Stichting Preventief op Maat streeft ernaar om instellingen die problemen signaleren (de oude 'eerste lijn') te blijven voorzien van actuele preventieve instrumenten en programma's.

www.preventiefopmaat.nl

Kinderen in armoede Zien!

Colofon (2)

Kinderen in Armoede Zien! is mogelijk gemaakt door Stichting Kinderpostzegels Nederland.

Kinderen in Armoede Zien! is in opdracht van Preventief op Maat ontwikkeld en uitgevoerd door Jeanne van Berkel en Marjanne van Esveld.

Voor vragen en advies over deze toolkit (en evt. implementatie of training) kunt u contact met hen opnemen.

U kunt deze toolkit bestellen via: armoedezien@preventiefopmaat.nl
Of contact opnemen met: Jeanne van Berkel of Marjanne van Esveld.

Overname van informatie en materialen uit deze toolkit is alleen voor eigen gebruik toegestaan, met bronvermelding.

Meer informatie

Marjanne van Esveld – trainer en coach huiselijk geweld en kindermishandeling

T 06-24617504

E marjanne@de-veer-kracht.nl

Preventief op Maat

E info@preventiefopmaat.nl

W www.preventiefopmaat.nl

Meer informatie

Advies en ondersteuning op maat

Jeanne van Berkel
Advies, begeleiding en innovatie

06 - 149 055 69
info@jeannevanberkel.nl
KvK Rotterdam: 63151073

